

06
УІЛЛІЯМ ШЕКСПІР.

МІРА ЗА МІРУ.

ПЕРЕКЛАД

П. А. КУЛІША.

ВИДАВ І ПОЯСНИВ

Др. Іван Франко.

НАКЛАДОМ
УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ,
зарєєстрованої спілки з обмеженою порукою у Львові.
1902.

†

4/1

Львівська бібліотека
Львівська бібліотека

759 ф

Львівська бібліотека
АН УРСР
№ II- 34451

2061

III
416

ПЕРЕДМОВА.

»Міра за міру« не належить до тих великих та блискучих Шекспірових архитворів, у яких його ґеній умів подати людськості зеркало, де-б вона могла побачити себе в цілому рості. Маємо тут перед собою твір оснований на спеціальних обставинах певної історичної доби, на настроях хвилі, писаний для потреб хвилі. Пізнійшим часам не легко віднайти в таких творах сьвіжість і безпосередність вражіння, яке вони могли робити на сучасних; про отсю драму се треба сказати тим більше, що її драматичні підвалини, її фабула основана на поглядах та встановках, що давно перейшли до історії і не будять у нашій душі тої повної симпатії, як иньні Шекспірові твори основані на широких, загально-людських темах.

Та про те Шекспір не був би Шекспіром, коли-б і в такім, можна сказати, принагіднім творі хоч у кількох поодиноких ролях не виявив руки великого майстра, коли б не потрафив і сю не дуже вдячну тему обробити високо-артистично. Аналіз змісту драми в порівнянню з її жерелами, з яких черпав Шекспір, покаже се найліпше.

I. Жерела драми. Старий повістевий мотив, що суддя, засудивши злочинця на смерть, на просьбу його жінки або сестри згоджуєть ся да-

рувати йому жатє, коли вона згодить ся посвяти-
тити судді свою жіночу честь, а потім осягнувши
свій намір таки велить стратити злочинця, сей
мотив, оброблений уже, здаєть ся, в одній із пізно-
грецьких повістей і розповсюднений у середньові-
ковій літературі, знайшов відгук у виданій 1565 р.
книзі італіянського новеліста Джіральда Чінтіо
пн. »I Necatommiti«. Ся новеля, перероблена тим
самим новелістом також на драму, послужила англій-
ському письменникови Гвітстонові основою для
його комедії »The Right Excellent and Famous
History of Promos and Cassandra«, що появилася
друком у р. 1578. Сей сам письменник обробив
сю тему ще раз у формі прозової новелі ви-
даної 1582 р. в його книзі »The Heptameron of
Civil Discourses«. Промос, се суддя; злочинець
засуджений за чужолозство має вмерти, але на
просьбу його сестри Кассандри Промос згожуєть
ся дарувати йому жите, коли Кассандра проведе
з ним ніч. Кассандра по довній боротьбі улягає
намовам судді, але осягнувши мету свого бажання
Промос таки велить стратити її брата. А коли
одурена дівчина жалує ся на свою кривду, суддя
велить увязнити її. Та в остатній хвилі як *deus
ex machina* являєть ся князь, демаскує суддю та
його підкупних помічників, що за гроші дали
втекти цілій шайці професіональних розпусників
та звідників, і велить судді оженити ся з одуре-
ною ним Кассандрою. Яке було те подружє людей
спарованих серед таких обставин, тим давній дра-
матурґ не сушить собі голови.

Із сеї з літературного погляду дуже примі-
тивної драми зробив Шекспір свою »Міру за міру«.
Декуди він пішов за Гвітстоновим слідом, малюю-
ючи в ряді сцен розпусту великого міста. Та коли
старший драматурґ присвятив тим низинам су-

спільности багато місця, виводячи в своїм творі цілу купу мужчин і жінок зайнятих згідним ремеслом, Шекспір обмежив ся на одній парі — пані З'їждженій та її факторі Помпею, якого з власного концентру при кінці зробив катовим помічником. Із підкупного урядника, який у Гвітстоновій комедії за хабаря випускає всю ту чесну компанію з тюрми, Шекспір зробив дурноватого, але чесного «війта» Ліктя. Інші риси, ледво натякнені у Гвітстона, Шекспір розвиває широко, створюючи їх сильними пружинами драматичної акції. До таких рисів належить поперед усього ролю дук. У Гвітстона князь являється лише на кінці і робить порядок, хоч і не бачив, що діяло ся вперед. У Шекспіра дук виступає перший на сцену і ціла дальша акція, се обдумане ним проба, що відбувається по його пляну, на його очах і за його впливом. Його кінцеве всезнайство являється зовсім оправданим, та рівночасно його ненастанна присутність на сцені чинить душну атмосферу драми лекшою, зноснійшою, не дає їй перейти в трагічний тон. Хоча від самого початку над головами поодиноких осіб висять страшні небезпеки, то присутність дук велить нам усе надіятися на доброго кінця.

Обік того Шекспір впровадив цілий ряд нових мотивів, незвісних Гвітстонови, до своєї драми, може користуючись італійською драмою Чінтія, і силкував ся повязати їх з давнішими в одну цілість. Поперед усього він не дає своїй героїні піддати ся намовам судді, і щоб вивести її з конфлікту, придумує мало правдоподібний, та також старою літературною традицією усьвячений вихід: при нічній стрічі в таємнім місці одну дівчину замінює друга, така, що любить суддю і була колись його нареченою. Вже

в комедії »Конець діло хвалить«, писаній безпосередно перед отсею драмою, вжитий був по троха сей мотив, не згадуючи про ту троха більше віддалену анальоґію, яку ми бачили в комедії. »Богато галасу з нечевля« (там показують нареченому нічні сходи́ни ніби його любки з якимсь иньшим мужчиною, але замість любки підсуюють иньшу панну в її одежі). Тут Шекспір старався вплести сей мотив глибоко в цілу структуру драми: дук уже на початку драми знає, що Анджельо був колись заручений з Маряною і покинув її; щоб випробувати, як буде держати себе Анджельо в осуджуваню чужих анальоґічних проґріхів, він оголошує, що виїжджає на якийсь час із Відня і настановляє Анджеля своїм намісником. Зараз перші слова, які він при сьому говорить до Анджеля, натякають на те, що дук знає Анджельову тайну:

Анджельо, у жи́знї
Твоїй такі єсть начерки удачі,
Що вважливого вповні розкривають
Твою історію.

І далі дук (яко монах) виступає як давній знайомий чи навіть сповідник Маряни; вона сама (Акт IV, сц. 1) зве його своїм утішителем, »що часто радою втишав її смуток«. Значить ся, дук ще й перед своєю подорожю знав про відносини Анджеля до Маряни, і його проба з Анджельом мала на меті саяк чи так довести ті відносини до доброго кінця. Історія з Клявдієм і його сестрою стаєть ся тим пробним каменем, що робить ся каменем преткновенія для Анджеля, та заразом завдяки дукови зводить до купи Анджеля й Маряну.

Та королівське багатство Шекспірової фантазії не вдоволило ся сими перерібками старших тем. Для відтінення, сконтрастованя обох головних мужеських фігур драми — дука й Анджеля — він додає кожній із них іще сателіта: обік Анджеля ставить Ескаля, а обік дука — Люція. Супроти Анджеля, поборника букви закона, що держачись строго тої букви готов потоптати ногами дух і намір закона, стоїть Ескаль, старий, досвідний практик, що не багато дбаючи про букву закона кермуєть ся більше людяним почутем, хоча з другого боку як правник має на стілько ре-спекту перед буквою закона, що в випадку, де бачить очевидну кривду від неї, що найбільше здобуває ся на скромну просьбу за покривдженням, але не важить ся ані протестувати в імя висшої, людської справедливости, ані вжити своєї поваги хоч би лише на спинене надто поспішного смертного засуду. Та коли ся фігура в драмі нарисована хоч і симпатично, та не зовсім повно (випадок з Клявдієм не будить у Ескалевій душі ані крихітки душевної муки, а являєть ся лише як невеличкий душевний відрух перед обідом — див. його розмова з судією акт II, сц. 2, стор. 31), то друга фігура, подіктована дивно тонким почутем контрасту, являєть ся одною з найоригінальнійших Шекспірових креацій. Се молодий дворянин Люціо, чоловік не злий, але вирослий у дармоїдстві, в затхлій атмосфері шинків, неморальних домів та иньших таких місць, у яких за Шекспірових часів пропускала гроші й здоровле англійська шляхетська молодіж середньої та низшої верстви, синки дрібних дідичів, арендаторів або низших урядників. У драмі маємо для відтінення сеї фігури ще другий екземпляр подібного рода, молодого шляхтича Піну, на пів ідіота, хлопчиська без власної

волі, без тіни якогось морального почуття, який добродушно признаєть ся, що коли валяєть ся по домах розпусти та по шинках, то й то лиш тому, бо приятелі затирають його туди. А такі приятелі у такого тумана все знайдуть ся, коли знають, що у нього є поважна як на їх злиденні обставини сумка річного доходу (80 фунтів, себто коло 900 гульд.). Люціо ще не впав так низько, як Піна; зі своїми гріними він числить ся, кавції за Помпея дати не хоче (див. стор. 66); блудство в нього спорт, із якого він не хоче мати серйозних наслідків, так що відприсягає навіть свої зносини з одною такою дівчиною, аби скараскатись її (стор. 92). Але він наскрізь пронятий духом тих низьких сфер, у яких обертаєть ся, а коли чіпляєть ся до людей іншої, висшої сфери, то тільки як репях, як докучлива бурчимуха. Отжеж йому трапляєть ся чіпити ся дука перебраного за черця; своїм докучливим бурчанем він показує дукови в карикатурнім образі його портрет, так, як сей портрет відбиваєть ся в тому суспільному болоті, якого репрезентантом являєть ся Люціо. *Wie der Schelm ist, so denkt er die Anderen*: брехливий, злоязичний, легкокомисний у поводженю з людьми і в нарушуваню чужої слави, падкий на ласощі та на дешеві користи — оттак сей Люціо малює перед дуком ніби то дука, а властиво свою власну вдачу. Але в тім брехунці сидить щось далеко гірше, не вважаючи на його добродушність. Погляньте лише, як безлично він у п'ятім акті, дурячи на своє дворянство, скидає свою власну провину на голову невинного черця, як брутально він хапаєть ся помагати при його увязненю, хоч знає, що за його брехню сього старця жде вязниця і тортура! І не вияви ся під кантуром черця дукова голова, будь чернець Людовік

дійсним черцем Людовіком, мандрованим монахом, він на основі зізнань сього вітрогона дійсно попав би на тортуру і Люціо не завагався-б іще раз присягти фальшиво і своєю присягою запровадити старця на шафот!

II. Герої драми. Отсе ми перебрали ті мотиви й ті постаті, які Шекспір чи то переняв готові (в найзагальнійших рисах, розуміється!) з давнішої драми, чи докомпонував ведений неохибним почутем контрастів та обопільних доповнень, для заокруглення драматичної будови. Ми оглянули, так сказати, архітектонічне вязане будови; загляньмож тепер у її нутро, в душу твору. Попробуймо уявити собі, що хотів Шекспір сказати своєю драмою, до кого і против кого звертав він сим разом своє слово.

Щоб виробити собі ясну відповідь на сі питання, треба поперед усього знати, коли і серед яких обставин була написана ся драма. Дня 26 марта 1603 р. вмерла королева Єлисавета. В поемі на її честь пн. «England's Mourning Garment» відзиває ся поет Четль також до Шекспіра, якого поетично називає Меліцертом (Медоустим) ось якими словами:

Най медоуста його Муза плаче
По смерти тої, що його все читала
Як треба по заслужі й прихилила
На спів його своє царськее вухо¹⁾.

Йї наступником на англійським престолі був Яков I, король Шотляндії, син нещасливої Марії Стюарт, що за присудом Єлисавети була страчена в Англії. Сей король, чоловік учений, визначив

¹⁾ Цитовано в книзі Sidney Lee, William Shakspeare, sein Leben und seine Werke. Leipzig 1901, ст. 214.

ся від першого разу замилюванем до театру. Ще не прибувши до Лондону він одним із перших актів своєї королівської волі, патентом із 19 мая 1603 р. прийняв театральну трупу лорда підкоморія під свою власну протекцію і велів від тепер називатись їй »слугами короля«. В патенті дозволяється їм »свобідно виконувати штуку, виставляти комедії, трагедії, історії, інтерлюдії, моральні гри, пасторальні гри і загалом сценічні гри і все таке подібне, що вже вивчилися і що ще мають вивчитись, не лише для розвеселення наших любих підданих, але також для нашої потіхи та розривки, коли вважатимемо відповідним покликати їх до гри для нашої приємности«. Постійним місцем виступів сеї трупи мав бути театр »Глоб«, та надто вільно їй було в часі проїзду по краю виступати в міській або ратушевій салі кожного міста. В патенті названо дев'ятох акторів яко репрезентантів трупи: на першому місці Лаврентія Флетчера, що вже давніше, в рр. 1599 і 1601 грав перед Яковом у Шотландії і був найбільше знайомий королеви, на другому місці Шекспіра а на третьому славного актора Борбеджа (S. Lee, op. cit. 215).

Сей патент зробив Шекспіра придворним королівським актором; є навіть традиція, що король особисто цїнив його високо і написав до нього власноручний лист, якого оригінал існував іще в початку XVIII в.

В осени 1603 р. вибухла в Лондоні чума. Всі театри замкнено і актори виїхали на провінцію. Тай король Яков із своїм двором покинув многолюдну і з гігієнічного погляду дуже неприємну столицю, полишивши завідуване державних справ міністрам, і цілу зиму кочував з одного замку до другого. Аж 15 марта 1604 він уро-

чисто в'їхав до Лондону, при чім Шекспір в супроводі 8 иньних акторів своєї дружини поступав у св'яточнім поході перед королівською каритою. В роках 1604 і 1605 Шекспірова трупа дуже часто мусїла грати перед королем. У реєстрі штук відіграних у ту пору перед королем, знаходимо під днем 26 падолиста 1606 р. також драму »Міра за міру«.

Се були ті зверхні обставини, серед яких повстала і була відіграна отся Шекспірова драма. Та на тім не кінець. Король Яков не любив показувати ся прилюдно народови, мав відразу до всяких парад так само, як дук у драмі. Від першого вступлення на англійський престол він не вмів здобути собі симпатії народа, був предметом ріжних поговорів та сплетень, яких відгуком являють ся поговори Люція в драмі. А разом з Яковом почав у Англії здобувати собі чим раз більшу перевагу дух шотляндського пурітанства, ворожого всяким забавам, усяким змисловим роскошам, у тім числі й театрови. Шекспір своїм геніяльним інстинктом чув, що се надходить смертельний ворог його штуки — і він не помилив ся; не минуло й 50 літ, як уся драматична штука в Англії була вбита і пам'ять самого Шекспіра на довгий час майже забута. На отсього ворога забажав Шекспір ударити з цілим розмахом, ударити в його найслабше місце, в його гіпокрізію та фарисейство, що прилюдно величаєть ся чистою (purus!), а нищечком не від того, щоб дати поблажку всякій людській слабості і діяти хоч би до найпоганьшого злочину. *Indignatio fit versus* — можна тут сказати про Шекспіра. Обурене на те фарисейство ворогів усякої змисловости пурітан породило в Шекспіровій фантазії фігуру Анджеля, чоловіка з ангельською подобою й назвою, а з дія-

ХІІ

вольською — ні, з дрібною людською, слабкою душею, ласою на радість та солодощі так як і всі грішні, може навіть гірше від тих, що мусіли своїм хребтом та своїми головами відповідати за такіж самі проступки по його засуду.

Анжелъо — чоловік без сумніву здібний, що вмів своєю здібністю та зверхньою подобою непохитної чесноти підкупити загальну опінію і навіть думку самого дука. Та в ґрунті річі се натура мілка, користолюбна та самолюбна. Він покидає свою наречену Маряну в пору, коли вона втратила брата й своє богате придане; та не досить того, він не вагається пізнійше, щоб оправдати себе, кинути тїнь на її честь. Ставши намісником він береться при помочи меча й тюрми реформувати обичаї, зовсім так, як того бажали ревні не по розуму фанатики пуританізму. Та зараз на першій справі, на якій він хоче показати приклад строгости та безоглядного примінення закону, він показує свою слабкість і недозрілість. Постать гарної просительки Ізабелі запалює його серце — та ні, не серце; серце у нього черстве й жорстоке; вид Ізабелі, її сліз та муки розпалює лише його кров, розбуджує в його душі низькі, підлі бажання. Яку інтересну скалю поз і тонів переходить він у обох розмовах з Ізабелею від холодности доктрінера, що не дивиться на лице а дбає лише про закон, аж до брутальности певного в своїй позиції фарисея, який дає пізнати слабому, що його жалі на кривду пропадуть марно і не зашкодять кривдникови, та до лютої погрози тирана, що коли вона не піддасться йому, він ще перед смертю велить страшно мучити її брата! Менше скомплікована його роля в остатнім акті: на очах у дука він зразу стоїть на недосяжній висоті непідкупного та справедливого судії, від-

мовчуєть ся на обвинувачення Ізабелі, та вибухає фарисейським гнівом аж при появі Маряни. Та тут автор, не бажаючи доводити річ до трагічної розв'язки, зменшив ролю Анджеля, висуваючи наперед Ескаля, який у добродушній недогадливості, замість дошукуватись об'єктивно правди, відразу велить ув'язнити та брати на тортури мнимого черця за мниму зневагу дука й суду. Значить, і сей людяний судія в такій делікатній справі показуєть ся за малим для свого становища, — поява дука робить ся конечною, і він являєть ся, щоб розплутати вузли затягнені його підвладними.

Брандес порівнює Анджеля з Молієровим Тартюфом. Справді порівняне цікаве, та данський критик більше порушив, ніж перевів його. Поперед усього ріжниця тла: тут судія пуританин, що виступає прінципіально против тілесної роскоші, хоч караючи иньших сам улягає слабости власної природи, а там сьвятоша-католик, що під маскою набожності з пісною міною та з моралізаціями на устах втискає ся в дім, щоб виманити собі в ньому корисне становище, руку панночки й маєток; коротко кажучи — там пуританин, що виявляє ся в кінці лише звичайним чоловіком, а тут єзуїт, що виявляєть ся звичайним ошуканцем. Анджелью сповняє свої поступки на видноці, Тартюф у потемках. В обох драмах князь чи володар краю виступає в кінці як вища мудрість, як *deus ex machina*, що відає таємне і судить не по зверхній подобі, а по глибоким мотивам; та коли у Шекспіра сей виступ дука підготований усім ходом драми і ціла мало що не трагічна подія являєть ся князівським експериментом для випробування вірних достойників, у Молієра ми не бачимо зовсім того володаря, а тільки

чуємо при кінці його нічим не приготований присуд над Тартюфом.

Фігура дука, се властиво великий комплімент Шекспіра для короля Якова I. Се не портрет короля. Шекспір вибрав деякі прикмети Якова I і наділив ними ідеальну фігуру свого дука. Сказавши по правді, ся фігура вийшла у Шекспіра не надто блискучою. Правда, Шекспір наділив її деякими індивідуальними рисами Якова I: німбом мудрости та бажанем — бути не стілько володарем, як педагогом свого народу, нехитю до фігурування перед народом у всяких парадах; нарешті не надто рицарську втеку Якова I з Лондону в часі зарази Шекспір переробив на таємничу, з висшими, мудрими цілями підняту подорож, що дає можливість дукови інкогніто вглянути в глибини суспільности і відіграти роль казкового Гаруна аль Рашида. Устами Люція Шекспір недвозначно кпить із сеї ролі: »Се була дурна в його фантазія, викрастись із царства і присвоїти собі старецтво, не родившись для нього« (ст. 67). Тай дукова роля Провидіння випадає не світло: він переконуєть ся, що закон, иноді й гарний на папері, в практичному виконаню звичайно виходить на чийсь кривду, що його педагогічні наміри в 99 на 100 випадків мусять розбитися о незломні економічні та соціальні забори, побудовані віками; та найсумнійше те, що всі ті факти якось не доходять до його свідомости і він вертає ся на своє становище так само мудрим (в своїй уяві), як і був на початку. Його роля яко добродія Клявдія й Ізабелі виходить звичайною собі інтригою, і вдри сю штуку якийсь дійсний простий чернець, дукові судії з повним правом могли би згноїти його в тюрмі разом

з добродушним тюремником, повикручувавши їм попереду сугасти на тортурі.

Та все отсе, вся та »людська комедія« низьких пристрастий, зопсутя, фарисейства, людської нїби-справедливости і людської нїби-мудрости, се лише половина драми, так сказати — темно-сіре тло, на якому вирисовується ясна жіноча постать — Ізабеля. Серед того зопсутя вона невинна — і побіджає своєю невинністю; серед тих юристів та буквомудрців вона одинока мудра — мудра чистотою, правотою серця і великою любовю до чистоти — і побіджає всю мудрість. Вона одна проречиста в драмі, бо говорить серцем; вона — головна пружина драматичної акції, на ній скуплення вся увага глядачів. Певна річ, не будь вмішання дука в акцію, її роля скінчилась би трагічно, бо її чиста, ясна натура не знає концесій підлоті, і серед того стовнища підлоти та рутини мусїла би загинути. І хто знає, як би Шекспір не був захотїв зробити з сеї драми комплімент королеви і захотїв справді розвинути ролю Ізабелї в повній величі в трагічному конфлікті, чи не була би всесвітня література збогатилась одною з найкращих перлин його генія. Тай так роля Ізабелї належить до його найліпших креацій, а сцени такі, як її розмови з Анджелиом і розмова з братом у тюрмі належать до найкращого з усього, що сотворила драматична штука.

Відки взялась та фігура в Шекспіровій уяві? Певна річ, у давнійших драмах Чінтія та Гвітстона, з яких він узяв канву для своєї драми, була також фігура »гіркої просительки«, дівчини, сестри засудженого перелюбника. Але ті фігури мають дуже мало спільного з Ізабелею; обі вони по короткій боротьбі улягають спокусі злого судії. Шекспір творячи Ізабелю мав перед очима инший

взірець, обертав ся в крузі інших ідей. Не забуваймо, що в тім самім році, як »Міра за міру«, лиш кількома тижнями швидше, появив ся на сцені перед королем Яковом також його »Отелльо«. Пригадаймо собі центральну жіночу фігуру тої трагедії — Дездемону. Се також чиста, невинна душа, що гине в душній атмосфері чортівських інтриг та низьких підозрінь, але гине зовсім пасивно, вірячи в непохитну любов свого мужа і не знаючи навіть, що та любов давно, майже від першої хвилі була затроєна страшною пристрастю заздрости. Вона не виходить до кінця із сфери своєї жіночої чистоти; її загибель клубить ся по за її плечима і спадає на неї зовсім несподівано для неї. Ізабеля, се просте, різке противенство Дездемони, се Дездемона введена в діяльну роллю. Зараз на початку вона виступає зі своєї сфери дівочої нетиканости, символізованої тут навіть монастирем, виступає не як невинне, несвідуще ягня, а як жінщина уоружена всею силою своєї жіночої душі до боротьби з брудним, ворожим оточенням. Вона приймає провід низького брехунця, розпусника та циніка Люція, »небезпечного приятеля«; рука об руку з ним вона поринає в темних хвилях людського кривосуддя, людського горя й зопеутя, але ся брудна хвиля не доторкаєть ся її ніже крапельиною; серед темної сірого оточення вона проходить біла, непорочна, сильна почутєм своєї чистоти; у неї нема ані хвилі хитання; спокуса ані на момент не показуєть ся їй у принадному світлі; супроти Анджеля як і супроти брата її становище ясне відразу; брехня, удаване навіть у найліпшій, у зовсім невинній справі — се для неї просто фізичний біль, прикрість (див. стор, 94: »Не навіпрямки так говорити — гидко. Хотіла-б я сказати прав-

ду«...»). Нехай собі що хочуть говорять критики про Шекспірів пессімізм в пору творення »важких трагедій«, про те факт лишиться ся фактом, що фігура Ізабелі могла повстати лише в уяві чоловіка, що глибоко, сьвято вірив у силу правди, чесноти та жіночої чистоти. Ще й пізнійше, в фігурі Корделії в »Королі Лірі« ми бачимо відгук того самого настрою, з якого вийшла Ізабеля, тільки там сей настрій уже значно ослаблений, підмитий приливом зневіри й пессімізму.

III. Закінченє. »Міра за міру«, як показує сам титул, се драма правосуддя. Питання справедливости, придержування букви закона, впливу наміру на вимір кари, впливу суб'єктивних чинників на об'єктивну суть вини, одним словом, питання абстрактного права і людського виконання законів, ось що творить основу драми. Девіз »міра за міру«, се на мову сучасних Шекспірови пуританів перекладений старозавітній правний принцип »око за око, зуб за зуб«. Шекспір дивиться ся іронічно на весь пуританізм і в іронічнім значіню кладе в титулі своєї драми його девіз. Так, міра за міру, алеж треба міряти вмючи, треба класти до міри й людські наміри й людську волю, й людську слабість і всі ті незалежні від людської волі *imponderabilia*, що удар вимірений на право зводять нераз зовсім на ліво; а поперед усього треба брати до міри огляд на суспільний інтерес і те зерно любови до чоловіка та поваги до його особистости, без якого *summum jus — summa injuria*. Отсе ті коректури, які подає Шекспірова драма до старої юридичної девізи — міра за міру, коректури, що, як знаємо, особливо від XVIII в. зробили ся основою всеї новочасної юриспруденції, хоч на жаль і доси

ще не ввійшли в практику в такій мірі, як би того слід бажати.

Не вважаючи на се драма «Міра за міру» не здобула собі такої популярности, як інші Шекспірові твори з доби його дозрілости. Вона не була друкована за життя поета і вийшла на світ у-перве в повнім виданю Шекспірових творів із року 1623. Мабуть і на сцені вона не держала ся довго; погляди на приличність і на те, що вільно, а що не вільно показувати на сцені, швидко затіснили ся в Англії; вже в р. 1673 Давенант уважав потрібним поставити на сцені значно ослаблену перерібку сеї драми п. н. «Закон проти коханців». Та й ся модернізація не держала ся довго на сцені; XVIII вік зі своїм псевдоклясицизмом прогнав її зовсім.¹⁾ Тільки при кінці XIX віку розбуджений натуралізм покликав і сей сильно натуралістичний, хоч високо-ідеальним духом надиханий твір на сцену. В Англії й Америці славна Полька Моджеевска съвяткувала правдиві тріумфи в ролі Ізабелі; їй треба завдячити також першу виставу сеї драми в польським перекладі у Львові в осені 1902 року.

¹⁾ Я пригадую польську комедію десь із початку XIX. віку пн. «Kała za całusek», яку можна вважати також дуже ослабленим відгуком Шекспірової теми. Сю комедію я читав друковану ще в дитячих літах; ким і коли вона була написана, не тямлю.

Шекспірів фонд.

З виданем драми »Міра за міру« кінчимо ряд перекладів із Шекспіра, dokonаних Кулішем. Тих 10 драм, які ми отсе опублікували, та ще ті три (Отелльо, Троїль і Крессіда і Комедія помилок), які опублікував сам Куліш за свого життя в однім томі, отсе і все, що маємо поки що перекладене на нашу мову з творів безсмертного Британця — не числячи декількох сонетів. На жаль, ті переклади явили ся у нас якось не в пору. Перший том, виданий самим Кулішем у Львові в р. 1881, зробив якесь неприємне вражінє, по части задля деяких екстравагантій перекладу, по части загалом задля непочесної ролі, яку тоді взяв ся був грати Куліш у нашому політичному житю. При тім Куліш знеохочений політикою незабаром по надрукованю того тому виїхав із Австрії, лишивши всі свої наклади, в тім числі й Шекспіра, »у схованці« в якогось нікому з Русинів незнайомого Поляка, де ті книжки перележали в паках 10 літ, поки по його смерті не продано їх на ліцитації книгарні Наук. Тов. ім. Шевченка, в якій вони й доси лежать нерозпродані. Скільки знаємо, Куліш у 1881 році приїхав був до Львова спеціально з тою метою, щоб видати повний переклад Шекспіра; на се якийсь український патріот дав був

йому гроші — чутка йшла, що 6000 рублів. Та по дорозі до тої мети Кулішеви трапилась okazія — його підійшли польські пани робити русько-польську згоду (без Русинів!). На сю пробу, на »Хуторну поезію«, »Крашанку« (два видання ні на що не потрібні) та на два так само безцільні видання брошури »Die Vergewaltigung des Basilianerordens«. Куліш видав усі гроші і вернув ся без нічого на Україну. Мабуть невдача з виданем першого тому Шекспіра знеохотила його перекладати далі Шекспіра по за ті 10 драм, які у нього були готові. І треба було ще несповна 20 літ, поки ті його переклади побачили сьвіт божий. Завдяки щедрости одного добродія Українця зложено літом 1899 р. на руки підписаного 1000 гульденів на виданє Кулішевих перекладів із Шекспіра, а швидко потім я одержав із Київа копії з Кулішевого автографу всіх 10 драм. Київські земляки поручили мені допильнувати видання і на мою пропозицію згодили ся поручити економічний і грошовий бік як також розпродажу книжок за-снованій недавно перед тим »Українсько-руській Видавничій Спілці« з тим, щоб рахунок доходів і видатків сього видання був ведений окремо, а по надрукованю всіх драм та по покриттю коштів друку чистий дохід має утворити Шекспірів фонд, що в завідуваню Видавничої Спілки має вживати ся на публікованє українських перекладів дальших творів Шекспіра, а також иньших класичних творів чужих літератур. Чистий дохід, який впливатиме до Шекспірового фонду, творить ся з доходу розпродажі книжок по відшибненю 40% на користь У. Р. Видавничої Спілки на покритє коштів адміністрації та магазину.

Протягом друкування сих перекладів при-слано було на засновок сього фонду ще 2000 зр.

Про стан доходів і видатків Шекспірового фонду по кінець 1902 р. дає понятє рахунок, долучений на кінці отсеї передмови. Що до редакційного боку я поклав умову — перед друком порівняти Кулішів переклад з оригіналом, подавати де треба пояснення, а до кожної драми додати орієнтаційну студійку, в якій би було популярним способом сказано все потрібне для її зрозуміння й оцінки на основі найновіших критичних та літературно-історичних дослідів. Київські земляки згодили ся на се, та що в Києві не знайшлось нікого, хтоб мав час і охоту зайняти ся сею не легкою працею, то прийшлось мені взяти її на свої плечі, хоча я й признавав ся землякам, що спеціальної підготовки для такої роботи в мене нема, часу зайвого ще менше, тай ученого апарату під руками дуже обмаль. Та дарма, *arme Leute kochen mit Wasser*, як каже Німець; я згадав при тім слова проф. В. Б. Антоновича, який колись простою, загальнозвісною приповідкою »Не сьвяті горшки лїплять«¹⁾ більше заохотив мене до наукової праці, ніж иньші вчені своїми осторогами або сердитими пророкуваннями: »понанисуєте дурниць«. І тепер скінчивши вложену на мене земляками працю я з чистим сумлінням можу сказати, що хоч і які-б були в деталях хиби моєї редакційної роботи, все таки воно ліпше, що Кулішеві переклади Шекспірових драм вийшли в такім одязі, ніж коли-б були вийшли зовсім голі, так як перші три, що їх опублікував сам Куліш¹⁾.

¹⁾ Завважу, що й Куліш почував потребу якихось пояснюючих студій до Шекспірових драм, але не ознайомлений зовсім із відповідною літературою взяв був до рук застарілу тепер книжку Гервінуса і переклав із неї одну ча-

Правда, пора, в якій вийшли отсі переклади нашою мовою, знов показала ся мало відповідною для популярности Шекспіра. Переклад друкований у Галичині був ео ірсо заборонений для Росії і не міг піти туди. А в Галичині старші генерації малочисленної інтелігенції заняті переважно політичною боротьбою за існуване; для простого народа, для читалень Шекспір — за тяжка страва, а серед молодіжи, особливо університетської, панувала в 1900 році горячка декадентизму, Пшибишевщина доводжена нераз до карикатури. »Охота комусь друкувати такого старого дурня, як Шекспір — тепер, коли маємо в руках твори Пшибишевского!« Такими словами один із тодішніх провідників руської молодіжи повитав прилюдно появу »Гамлета«. Не диво, що адміністрація Видавн. Спілки жалує ся, що »Шекспір не йде«.

Та я надіюсь, що він таки піде. Його твори, обчислені не на однодневу моду, будуть і в українській мові робити свій вплив — повільно, але певно. Чи швидко наш »Шекспірів фонд« дійде до того, що буде міг розвинути інтензивнішу діяльність — не знаю. На разі його коштом жде видання ще один Кулішів переклад — Байронового Чайльд Гарольда, якого повний автограф за посередництвом проф. Пулюя прислала нам ласкаво вдова покійного письменника, Впов. Пані Ганна Барвінок. Сей твір буде виданий іще протягом отсього року.

Було-б пожадано, щоб земляки наші з усіх частин України звернули увагу на існуване

стину, на оказ, »Як велико цінують Німці Шекспіра«. Рукопис Кулішевого перекладу сього уступу з його увагами маєть ся в моїх руках.

Шекспірового фонду в заряді львівської Р. У. Вид. Спілки і старалися по змозі підпирати його. Добрі переклади великих творів чужих літератур мають велику вагу для розвою кожної національної літератури. З принагідних звісток довідуємося, що туті там сей або той письменник багато працював над такими перекладами, вкладав у них немало праці і полишив їх у рукописах задля недостатчі громадської принуки та й відповідного місця й засобу для їх опублікування. »Кієвская Старина« з кінцем 1902 р. подала звістки про цілу купу перекладів пок. А. Навроцького, одного з членів Кирило-Методієвого Братства; там між иньшими мають ся повні переклади Іліади, Одиссеї, майже всього »Оссіяна«, багато дечого з Байрона, Міцкевича, Шіллера і т. и. Подібних праць знайшлося би не мало й де инде (що робить ся з письменською спадщиною Василя Мови?). »Шекспірів фонд« повинен бути центром таких публікацій. І хоча тепер, вложивши весь призначений для нього капітал у видане Шекспірових драм, він увязнений весь у книжках, яких продаж поки що йде дуже туго, то все таки і з доходів продажі і при невеличкій посторонній допомозі він може далі сповняти свою функцію публікування нових перекладів.

Рахунок „Шекспірового фонду“

за рр. 1899—1902.

А. Доходи.

	корон
В липні 1899 прислано готівкою .	2000.—
В лютім 1900 » » .	453·60
В жовтні » » .	1758·16
В лютім 1901 » » .	600.—
В липні » » .	1200.—
Разом прислано .	6011·76
З розпродажі до половини р. 1901	
вплинуло	169.—
Разом	6180·76

Б. Видатки.

Кошти друку, оправи й експедиції.

1. Гамлет	768·64
2. Приборкана гоструха	565·18
3. Макбет	601·30
4. Коріолян	667·48
5. Юлій Цезарь	603·76
6. Антоній і Клеопатра	855·50
7. Богато галасу знечевля	508·55
8. Ромео і Джульєта	561·70
9. Король Лір	646·70
10. Міра за міру, коло	550.—
Разом	6328·81
Надто за магазин	100.—
Разом видано	6428·81

З порівняння доходів з видатками показується, що У. Р. Вид. Спілки мусіла до видання остатньої драми доложити 348·10 кор., які зрештою по троха вирівнюють ся приходом із книжок розпроданих від половини 1901 р., котрих спеціальні рахунки доси ще не викінчені. Таким робом у даній хвилі весь фонд увязнений у книжках, яких рахунок показує його дійсний стан.

Ч.	Т И Т У Л	Друковано прим.	В магаз. 31 груд. 1902	Продано	Ціна прод.
1	Гамлет	1000	558	442	1·80
2	Приборкана гоструха	1000	661	339	1·40
3	Макбет	1000	693	307	1·60
4	Коріолян	1000	716	284	1·80
5	Юлій Цезар	1200	970	230	1·60
6	Антоній і Клеопатра	1200	937	263	1·80
7	Богато галасу з нечевля . . .	1000	783	217	1·60
8	Ромео і Джульста	1000	869	171	1·80
9	Король Лір	1000	834	166	1·80
10	Міра за міру	1000	1000	—	1·50

Із сього рахунка виходить, що коштом »Шекспірового фонду« опубліковано доси 10400 екземплярів драм, із яких розійшло ся 2379, а в магазині Спілки лежить 8021 примірників. З огляду, що книжки йдуть слабо, магазин і адміністрація вимагають деякого кошту, хоча в Спілці сей кошт і мінімальний, а головно при продажі книгарям приходить ся робити значні рабати (20—25 і висше від ста), реальна продажна вартість екземпляра являється значно низшою від номінальної. Числячи пересічно по 1 короні за екземпляр ми мали би можливість надіятися, що

з розпродажі всього надрукованого запасу вийшло би, по відшибненню 40% чистої виручки для Спілки, для Шекспірового фонду 6240 кор., отже чисто сума вложена в наклад. Залежить тільки від того, аби сей наклад як найшвидше розійшовся, бо ж розуміється, що чим довше книжка лежить, тим більші кошти її магазинованя й адміністрації, і, значить, тим менша її реальна вартість.

МІРА ЗА МІРУ.

DRAMATIS PERSONAE.

Вінченціо, дук.
Анджельо, намісник.
Ескаль, старий магнат.
Клявдіо, молодий панич.
Люціо, гуляка.
Двое інших паничів.
Темничник.
Фома } два ченці.
Петро }
Суддя.
Локоть, простуватий війт.

Піна, вихрюватий панич.
Помпей.
Абхорсон, кат.
Барнардіно, вязень-хар-
цизник.
Ізабеля, сестра Клявдія.
Маріяна, заручена Ан-
джеля.
Джулета, коханка Клявдія.
Франціска, черниця.
З'їжджена, звідня.

Пани, дворяне, чатівники, отамани й інші прибічники.

Сцена — Відень.

АКТ ПЕРВИЙ.

Сцена перва.

Сьвітлиця в дукових палатах.

Входять дук, Ескаль, пани й прибічники.

Дук.

Ескале!

Ескаль.

Князю?

Дук.

Тебе учити, як народом править,
Здалось би, що я говіркий аж надто.
Бо добре знаю, що твоя наука
В цій речі всяку переважить раду,
Яку була-б моя снага подати.
До розуму ще тільки прилучити
Достоїнства душі, та й починати.
Натура нашого народу й право
Міського присуду, — ти ними повен,
Так що ніхто, кого ми памятаєм,
В науці й досьвіді тобі не рівня.
Ось наш наказ тобі, і ми-б хотіли,
Щоб ти ні в чім не відхилився від нього.
Покличте Анджеля, кажу; просіте
Прийти негайно перед нас. (Виходить прибічник).

Ну, як же
Ти думаєш? Яку фігуру буде
Носити він тепер? Бо мусиш знати,
Що по особій, таємничій думці
Ми вибрали його нас замінити
В небутності. Йому й террами наші
Ми звірили, і наше милосерде.
Дали намісництво йому у всяких
Знаряддах нашої князької влади.
Як думаєш про се?

Ескаль.

Коли у Відні
Є в нас хто будь достойний ласки й чести
Такої, дак пан Анджелио.

Дук.

Оце-ж він,
Дивись, іде. (Входить Анджелио).

Анджелио.

Усе покірний волі
Мого владики, я прийшов, щоб знати
Твоє веління.

Дук.

Анджелио, у житті
Твоїй такі єсть начерки удачі,
Що вважливому вповні розкривають
Твою історію. Все, що ти маєш,
Та й сам ти — не таке твоє надбання,
Щоб тратити на власні совершенства,
А їх на себе. Небо з нами чинить
Так, як ми чинимо із світочами:
Засвѣчуємо не для їх потреби.
Коли-б з нас не світили наші цноти,
То все одно, що ми-б їх і не мали.
Уми своє достоїнство являють
У гарнім тільки ділі, і природа

Ніколи не дає нам совершенства
Ні скрупула найменшого в позику,
Не вимогши собі, богиня лихви,
Поваги лихвяра — і дяки й росту.
Та я се промовляю до такого,
Що замістить мене собою вміє.
Тим, Анджелю, візьми! В небутність нашу
Бувай тут нами, в повній силі слова.
І смерть і милость в Відні жити будуть
В твоїх устах і серці. Хоть старого
Ескалюса і первим ми призвали,
Та буде він підручником у тебе.
Прийми-ж твою комісію.

А н д ж е л ь о.

Мій добрий
Владико! іскуси ще більш металъ мій,
Перш ніж на ньому буде відштампован
Такий великий образ.

Д у к.

Без відмови!
Ми вибрали тебе в розвазі довгій,
Тим і приймай од нас твої гонори.
Така потреба пильна звідсі зве нас,
Що над усе себе перекладає
І зоставляє найважнійші справи
Не розбивавши. Ми до вас напишем,
Коли нам час і наші справи вкажуть,
Як там у нас діла, і ждати будем,
Що з вами дієть ся. Прощайте-ж!
Я зоставляю вас в надії певній,
Що зроблено все буде по наказу.

А н д ж е л ь о.

Дозволь же нам, наш милостивий князю,
Щоб ми тебе хоть провели немного.

Дук.

Мій поспіх і сього не допускає.
Та й нічого тобі, як честен я, сумнитись.
Ти властен, так як і я сам, закони
Загострювать і лагодить, як знаєш,
Аби твоїй душі здавалось добре.
Дай руку. Я від'їду потай миру.
Народ люблю я, тільки-ж виставлятись
Йому на вид нема охоти в мене.
Хоть се й лестить, да я в тім не смакую,
Щоб він кричав мені гучні вівати.
Та думаю, що й той, кому се любо,
Не вельми то статечного розсудку.
Ще раз прощайте!

Анджельо.

Хай дарує небо
Беспечність задумам твоїм!

Ескаль.

І стеле
Туди дорогу і назад щасливу.

Дук.

Спасибі вам. Прощайте. (Виходить).

Ескаль.

Хотів би я, добродію, просити,
Дозволь мені свobodно мовить слово.
Мені годилось би до дна збагнути
Мою посаду. Маю власть і силу,
Та скільки і яку, ще й сам не знаю.

Анджельо.

Так само й я. Ходімо вкупі,
Порадимось про се, то хутко
Вдовольнимо себе.

Ескаль.

Готов служити. (Виходять).

Сцена друга.

Вулиця.

Входять Люціо і двоє дворян.

Люціо. Коли дук з іншими дуками не з'єднають ся з Венгерським королем, ну, тоді всі дуки нападуть на короля.

Первий дворянин. Хай пішле небо свій мир, тільки не Венгерському королеви!

Другий. Амінь.

Первий. Закінчив еси, як побожний пірат, що вийшов на море з десятьма заповідьми, та й вискоблив одну з таблиці.

Другий. Не кради?

Первий. А вже-ж. Се й була заповідь, що заповідувала отаманови і всім іншим покинути своє ремесство. А вони й виходили красти. Оце-ж нема й між нами воїна, щоб у молитві перед їдою йому вподобалось прохання миру.

Другий. Я ніколи не чув, щоб хоть один воїн не любив її.

Люціо. Вірю тобі: бо думаю, що ти ніколи й не був там, де молитви читають ся.

Другий. Не був? Малою мірою разів з дванацять.

Первий. І віршовані?

Люціо. Усякої міри або всякої мови.

Первий. Або й усякої віри.

Люціо. То що-ж? Молитва все молитва, хоч які там бувають спори. От приміром, ти грішне ледащо, хоч які читай молитви¹⁾.

Первий. Ну, між нами пройшли тільки ножиці.

Люціо. Згода, — так як між крайкою й оксамитом. Ти крайка.

Первий. А ти оксамит. Ти добрий оксамит: стрижено тебе тричі, ручаюсь тобі. Про мене лучче бути крайкою аглицької байки, ніж так як ти, стриженим французьким оксамитом. Чи не з досьвіду-ж я говорю се?

Люціо. Думаю, що з досьвіду, та ще й з гіркого досьвіду говориш. Я з твоєї власної сповіді навчусь первий пити за твоє здоровле, та, поки жив, забуватиму пити послі тебе.

Первий. Здаєть ся, я сам собі вшкодив.

Другий. Та й ушкодив таки, чи заразивсь, чи ні.

Люціо. Гляньте, гляньте, он madame З'їжджена йде! Під її стелею стілько купив я болістей, що налічив би...

Другий. Скільки? скажи бо.

Люціо. Угадай.

Другий. Три тисячі долярів що-року.

Первий. Ще й більш.

Люціо. Більш на французьку крону.

Другий. Ти все фігуєш мої болісти²⁾; та помиляєш ся: я здоров.

Люціо. Еге-ж, тільки не так, як той казав, міцний. Кости в тебе дуплинасті. Бенкетував у тебе розпуск. (Входить З'їжджена).

Первий. Як живеш? У котрій кульші в тебе більша sciatica?³⁾

З'їжджена. Добре, добре. Он ухопили одного та потягли в темницю, що стояв п'ятох тисяч таких, як ви всі.

Другий. Кого-ж би се? скажи, будь ласка.

З'їжджена. Еге, кого, добродію! А вжеж Клявдія, сінбора Клявдія.

Первий. Клявдія в темницю? Щось воно да не так.

З'їжджена. Отже як раз так. Я бачила, як його арештували; бачила, як потягли, а що найгірше — через три дни зітнуть йому голову.

Люціо. Ну, після всіх сих жартів не хотів би я, щоб так сталось. Да чи певна ти в цім?

З'їжджена. Аж надто певна, і се за те, що наділив madame Джулету дитиною.

Люціо. Вірте мені, се можливе. Він обіцяв зустрітись тут із мною годин зо дві тому, а він усе додержує обіцянки.

Другий. Опріч того, воно, бачте, підходить і під нашу розмову про таківське.

Первий. А більш усього під проклямацію.

Люціо. Ходім, розпитаємо, скільки тут правди. (Виходить Люціо і двоє дворян).

З'їжджена. Оттак то, не війна, дак потогонне⁴), та шибениці, та такі й злидні одбивають гостей від мене. (Входить Жартун).

Жартун. Он там потягли чоловіка в темницю.

З'їжджена. Добре. Що-ж він зробив?

Жартун. Жінку.

З'їжджена. Та чим же провинив?

Жартун. Ловив окуні в чужій річці.

З'їжджена. Що? придбав дівці дитину?

Жартун. Ні, зробив дівку молодицею.

А чули ви проклямацію, га?

З'їжджена. Яку проклямацію, чоловіче?

Жартун. Усі веселі доми в передмістях Віденських поруйнують.

З'їжджена. А з тими, що в місті, що буде?

Жартун. Зістануться на посів. Поруйновано-б і ті, та мудрий якийсь бурґер озвався за них.

З'їжджена. Дак усі наші захожі доми по передмістях зруйнують?

Жартун. До ґрунту, добродійко.

З'їжджена. Як! та се-ж справді переверт у речі посполитій. Що-ж буде зо мною?

Жартун. Ну, не бійсь. Добрі адвокати не бідкаються клієнтами. Хоч місце й переміните, ремества перемінати не мусите. Я буду в вас піднощиком, як і був. Courage! Вас усякому буде жаль. Ви мало не зносили очей у службі. Зглянуться на вас.

З'їжджена. Що-ж тут робити, Хомо Підтовкачко? Влизімо звідей.

Жартун. А ось і сінбора Клявдія веде темнишник; ось і madame Джулєта. (Виходить).

Сцена третя.

Там же.

Входять темничник, Клявдіо, Джулєта і отамани; Люціо й двоє дворян.

Клявдіо.

Товаришу, про що-ж мене так людям Показувеш? Веди в мою темницю.

Темничник.

Чиню се по особому наказу
Сінбора Анджеля, а не від злости.

Клявдіо.

Так Власть полубогиня може
Взять плату з чоловіка і вагою.
Слова небес: „На кого схочу, схочу;
На кого ні, то й ні“⁵⁾ однак усе правдиві.

Люціо.

Що се, мій Клявдіо? за що неволя?

Клявдіо.

За черезмірну волю, Люціо мій.

Як то обжорство довгий піст рождає,

Так всякий надмір волі переходить

В неволю. В нас природа робить,

Як в пацюках, що жруть свою отруту.

Нажрем ся зла, напем ся, і вміраєм.

Люціо. Коли-б я вмів так мудро говорити під арештом, то послав би по де-яких з моїх кредиторів. А все таки, сказати правду, любійші мені дурощі на волі, ніж мудрощі в вязниці. Яка-ж твоя провина, Клявдіо?

Клявдіо. Така, що сказати — було-б знов провинитись.

Люціо. Що-ж воно єсть? убійство?

Клявдіо. Ні.

Люціо. Блуд?

Клявдіо. Нехай і так.

Темничник. Ходімо, добродію, пора.

Клявдіо. Одно слово, добрий приятелю. Люціо, на одно слово з тобою. (Бере його на бік).

Люціо. Хоть і на сотню, коли вони тобі як-небудь допоможуть. Чи вже-ж так надзирають за блудом?

Клявдіо.

Така у мене справа. По контракту

Здобув собі Джулетине я ложе.

Її ти знаєш: се жона у мене;

Не достає нам тільки оглашення.

А не зробили ми його для того,

Щоб визволить Джулетине придане,

Що в родичів у скрині зостаєть ся.

Од них то й треба нам було тайтись

З любовію нашою до часу згоди.

Да сталось нам таке, що у Джулети
Виразно вже аж надто написалось,
Як сходились ми на розмову з нею.

Люціо.

Дитиною мабуть?

Клявдіо.

На наше горе,

Як раз так. А новий намісник
Старого дука, — чи того, що новість
Засліплює, чи — що йому здається
Конем громадське тіло, і він хоче,
Як новичок іздець, повеличатись
І власть свою явити острогами,
Чи може, що тиранство на сїм місці
Сидить у того, хто на нього злізе, —
Не знаю, тільки що намісник
Викопує всі кари у шпарґалах,
Що, позапилювані мов та зброя,
На стїнах висїли із давен-давна,
І девятнацять круглих зодїяків
Їх не розгортували й не чїпали.
Тепер, для імени, одну з них, сонну,
Забуту кару витрусив на мене, —
Для імени, се певно, — наче сьвіжу.

Люціо. Ручаюсь, так воно й єсть, і голова в тебе на плечах стоїть так хистко, що й молочниця закохавшись, зітхне її геть. Пошли до дука, апелюй до нього.

Клявдіо.

Вже посилав, — ніхто не знає, де він.
Зроби мені, прошу, сю ласку, Люціо:
Моя сестра сьогодні йде в черницї,
І зачне там свій іскус одбувати.
Скажи їй, у якій я небезпеці.
Вблагай моїм імям, щоб посилала

Приятелів до зверхника грізного.
Нехай поспробує й сама просити.
Я більш всього на сю надіюсь просьбу :
Дівочкі бо принадні молодощі
Без речі й слова зрушують мужчину.
Вона-ж до того й дар щасливий має
До себе мислі кожного хилити,
Як схоче розумом і словом грати.

Люціо. Молю Бога, щоб удалось їй.
І такі як ти ободрились би, а то й такі, що
живуть під тяжким заперетом, і ти втішав ся-б
ще своїм життям. Гірко було-б мені, коли-б
так по дурному втерав його, граючись у тік-
так. Іду до неї.

Клявдіо. Дякую тобі, добрий друже
Люціо.

Люціо. За дві години...

Клявдіо. Ну, отамане, ходім! (Виходять).

Сцена четверта.

Манастирь.

Входять дук та чернець Фома.

Дук.

Нї, отче мій сьвятий, відкинь сю думку :
Не вірь, що слинява стріла кохання
Пробе статечні груди. Я бажаю
Від тебе сховища собі для справи
Важнійшої й понуршої, ніж ціли
Палкої юности.

Чернець.

Коли-б, мій князю,
Ти розказав мені про се —

Д у к.

Чеснійший

Добродію, ніхто не знає лучче
Тебе, як я усе любив самотнє
Життє, і не давав ціни зібранням,
Де юність, гроші і дурне бравурство
Панують. Передав я чоловіку
Суворому, твердому в воздержанні,
Мою верховну власть і місце в Відні,
Сіньору Анджельо. Він так міркує,
Що вже я на дорозі в Польську землю.
Бо поголоску сю пустив я всюди,
І всі так думають. Тепер, мій отче
Благочестивий, ти мене питаєш:
Про що я так зробив?

Чернець.

Я рад би знати,

Мій князю.

Д у к.

В нас суворі є статuti,
Страшні закони (необхідні гнузди
Й удила на баских тутошніх коний).
Ми чотирнацять літ дали їм спати,
Мов леву застарілому в печері,
Що вже на здобич не виходить. Нині,
Як та березина в благого батька,
Повязана в пучки, аби лякати
Хлопачі очи, а не для вживання,
По часі робить ся не страхом, жартом:
Так і декрети наші найправдивші
Померли. Воля правосудде водить
За носа. Се дитина бє кормилку
І всю пристойність обертає в нївець.

Чернець.

В твоїй се власти, милостивий князю,
Судам і правді розв'язати руки,

Аби зволив. Воно-б здалось грізнійше
В тобі самім, ніж в пану Анджельо.

Дук.

Боюсь, щоб не було аж надто грізно.
Сам попускав народови я попуск:
То се було-б тиранство — брать на кару
За те, що сам звелів. Бо попускати
Ледачі вчинки, замісь щоб карати,
Се все одно, що їх повелівати.
Оттим же то, мій батьку, й положив я
На Анджеля се діло. Він, мов з боку,
Моїм імям карати буде мітко;
Моя-ж натура за очима в миру,
І на мене ніхто не нарікає.
А щоб його порядки назирати,
Я хочу, мов чернець твого закону,
І між панами й між народом тертись.
Тим і прошу тебе мене обмислить
Чернечою одежею, й наставить,
Як я формально, у моїй персоні,
Справлятись мов чернець справдішній мушу.
Якіж я й інші ще резони маю,
Се передам тобі під час вільнійший.
Одно скажу: що Анджельо суворий
Против завидників чатує пильно,
І ледві скаже, що і в нього в жилах
Кров грає, або хліб він любить більше,
Ніж камінь. Тут то ми й побачимо,
Чи власть переміняє наші мисли,
І що таке воно, сі лицеміри. (Виходять).

Сцена пята.

Дівочий монастирь.

Входять Ізабеля та Франціска.

Ізабеля.

Які-ж іще в черниць тут привилеї?

Франціска.

Хиба-ж і сі не до схочу широкі?

Ізабеля.

Я не кажу, що більших би хотіла.

Про мене, ще нехай би був суровший

Устав сестерський у сьвятої Кляри.

(За сценою).

Го! мир сьому будинку!

Ізабеля.

Хто се кличе?

Франціска.

Мужчина кличе. Люба Ізабелю,

Відсунь та поспитай, чого прийшов він.

Ти можеш, а я ні. Ти ще білиця.

А як даси обіт, тоді й тобі вже

З мужчинами не можна розмовляти,

Хиба в игуменні перед очима,

Да й то закривши вид; а як відкриєш,

То й так не вольно буде говорити.

Гукає знов. Озвись, прошу, до нього.

(Виходить Франціска).

Ізабеля.

Мир, благоденствіє! Хто се гукає?

(Входить Люціо).

Люціо.

Вітаю, діво... Певно ти ще діва,

Як сьвідчать се твої рум'яні щоки.

Чи не могла-б ти так мені вслужити,

Щоб я побачив Ізабелю в образ,
Послушницю монастиря сього і
Сестру вродливу Клявдія бідах.

Ізабеля.

Чого-ж бідах? Дай себе спитати:
Бо я і єсть сама та Ізабеля,
Його сестра.

Люціо.

Красо і вродо пишна!
Вітає брат тебе приятним словом...
Та щоб не надокучить — він в темниці.

Ізабеля.

О горенько моє! в темниці! За що?

Люціо.

За те, що, будь я сам його суддею,
То-б замість кари дяку він одержав:
Придбав своїй возлюбленній дитину.

Ізабеля.

Прошу мене не зневажати, пане.

Люціо.

Се правда. Я-б то й не хотів, та, бачиш,
Се в мене гріх наслідній, що я мушу
З панянками здаватись жартівливим
І язиком одводити від серця,
Мов з усіма так паннами жартую.
На тебе я дивлюсь, як на небесну,
Осьвячену твоїм сам'одреченням.
Ти в мене дух безсмертний, щоб з тобою
Так щиро говорити, як з сьвятою.

Ізабеля.

Конщуєш благим, сьмієш ся з мене.

Люціо.

Не думай так. Коротке слово й правда:
Твій брат з своїм коханням обнімав ся.

Як той, хто їсть, товстїє; як весною
Посїв на голій ниві переходить
В багатий урожай, так і утроба
Плодюча в неї виявляє ясно
Ораннє добре й господарюваннє.

Ізабеля.

Завагонїла-б то моя кузина
Джулета?

Люціо.

А вона тобі кузина?

Ізабеля.

Названа, як по школах ми, дївчата,
Іменнями міняємо ся з жарту,
А в жартї щира дружба виростає.

Люціо.

Вона.

Ізабеля.

О, так нехай же він із нею
Звінчаєть ся!

Люціо.

Оттут то й закарлючка.

Дук вельми чудно виїхав із відсї.
Провїв дворян багато, і мене самого,
Словами про якісь надїйні справи;
Та ми довідались від тих, що знають
Найтаємнїйші нерви государства:
Те, що він вимовив, далеке в нього
Від того, що на думцї справдї має.
На його місцї, в повнїй його власти,
Князює в нас пан Анджельо, людина,
В котрої кров — мов та вода з під снїгу, —
Такий, що ні жона не знає з роду
Жадїбного, анї движеннє чувства,
І знай притуплює лезво природнє
Роботою ума, трудами й постом.

Щоб залякати звичай і свободу
(Вони закон гідкий так оббігали,
Як миші лева), видрав він десь право,
Котрого сенс жорстокий налягає
На жизнь твого возлюбленного брата.
Арестував його по сьому праву
І йде по пунктам старого статуту,
Задумавши на нїм примір зробити.
Вже і остання в нас надія зникла,
Хиба зволиш своїм проханням гарним
Вблагати Анджеля. У тїм і сила
Мого посольства до тебе від брата.

Ізабеля.

Він настає на жизнь його?

Люціо.

Вже карний

Присуд підписаний, і, чув я, кату
Наказано вже стратить бідолаху.

Ізабеля.

О леле! Що-ж в собі таке я маю,
Щоб стать в пригоді брату?

Люціо.

О, доволї

Тя маєш сили!

Ізабеля.

В мене сила? Леле!

Я сумніваюсь.

Люціо.

Нї, сумніви наші,
Се наші зрадники. Вони доводять
До втрати блага, що ми певно мали-б,
Тим що залякують на першій пробі.
Іди до Анджеля, нехай він знає,
Що як дівиці просять, то мужчини
Даютъ, мов ті боги. А як заплачуть

На вколїшках, тоді всі їх прохання
Така їх вільна власність, мов самі їх
Виконувати будуть по вподобі.

Ізабеля.

Побачу, що я зможу.

Люціо.

Тільки хутко.

Ізабеля.

Я зараз коло сього захожу ся.
Загаюсь тут не довше, щоб сказати
Матусі про сю справу. Я покїрно
Вам дякую. Вклонись від мене брату.
У вечері пошлю до нього слово
Про мій успіх.

Люціо.

Прощай.

Ізабеля.

Прощай, мій пане.

(Виходять).

АКТ ДРУГИЙ.

Сцена перва.

Сьвітлиця в Анджельовім домі.

Входять Анджельо, Ескаль, суддя, отамани й інші
прибічники.

А н д ж е л ь о.

Не мусимо робити із закону
Городню поторочу, щоб лякати
Здобичнє птаство, і держати тільки
Для форми, поки звичай зробить з нього
Замість лякання — сїдало хижацтва.

Е с к а л ь.

Так, так, да річ важнійша: будьмо добрі,
Підрубуймо потроху, не рубаймо
Так, щоб упавши руйнувалось — мерло.
Ах! у сього бідахи дворянина,
Котрого я хотїв би рятувати,
Був благороднійший отець. Мій пане,
Хоть я тебе вважаю найцнотливішим,
Однак подумай, чи й тобі самому
Не трапилось у власному запалї,
Як час із місцем сходив ся, а місце
З бажанням, чи як кров твоя кипіла,
Чи й сам, кажу, не скочив коли-небудь

В самий той гріх, котрий тепер ти судиш,
І не вв оружив на себе закону?

А н д ж е л ь о.

Одно — гріхом, Ескале, спокушатись,
А друге впасти в гріх. Се може бути,
Не спору, що й дванацятеро суддів
Присяжних можуть злодія й другого
Між себе крити, що накоїв більше,
Ніж той, кого вони карають смертю.
Суд падає на тих, кого відкрили.
Яке закону діло, що злодії
Злодіїв судять? Річ виразна дуже:
Знайшовши перло, беремо у руки,
Бо бачимо його; а не побачим,
Дак топчемо, і нам про се байдуже.
Шкода вину його тим уменшати,
Що і в мене такі бували хиби.
А лучче так скажи: Коли і сам я,
Той що тепер його так винувачу,
Впаду в самий сей гріх, то власний суд мій
Моєї смерти зробить ся приміром,
І не спасе мене ніщо. Так, пане,
Умерти мусить.

Ескаль.

То й нехай же буде,
Як розум твій велить.

А н д ж е л ь о.

А де темничник?

(Входить темничник).

Темничник.

Ось я, коли се вгодно вашій честі.

А н д ж е л ь о.

Гледи, щоб Клявдіо був страчен завтра,
У девять вранці. Приведи до нього

Духовника його, щоб він готовивсь :
Бо вже прийшов кінець його мандрівці.

(Виходить темничник).

Ескаль.

Ну, так прости його Господь і всіх нас !
Один гріхом іде у гору, другий
Через добродійство своє зникає.
Той вискочив із розчини пороку,
Та й ні за що лихе не одвічає,
А той, раз провинивши, погибав.

(Входять Локоть, Піна, Помпей, отамани ест.).

Локоть. А ведіте-ж їх геть ! Коли се
добрі люди в речі посполитій, що нічого не ро-
блять, а вподобляють свої непотрібства в спіль-
них домах, то я не знаю ніякого закону. Ве-
діте геть !

Анджельо. Що се, добродію ? Як тобі
на імя, і що се за справа ?

Локоть. Коли за-вгодно твоїй честі, дак
я бідний князький війт, а прізвище моє Ло-
коть. Підпер ся правосуддем і привів сюди
перед твою добру честь двох знаних добро-
чинців.

Анджельо. Доброчинців ! Гаразд. Що-ж
се за доброчинці ? чи не злочинці ?

Локоть. Коли вгодно твоїй честі, дак я
й не знаю добре, що вони таке ; та що вони
іменно ледарі, дак се я знаю певно, і вхля-
ють ся від усякої профанації⁶), а профанацію
кожен добрий христіянин мусить мати.

Ескаль. Се гарно виходить. От мудрий
отаман !

Анджельо. Далій. Якого-ж вони каче-
ства ? Твоє прізвище Локоть. Чом же ти, Ліктю,
не говориш ?

Помпей. Не може, добродію: продрався локоть.

Анджелю. А ти хто, добродію?

Локоть. Він, добродію? Піднощик, добродію, що велуговує поганій жінці, такий, що її хату, кажуть, зруйновано на передмісті, і тепер вона процесує⁷⁾ банею, а се, я думаю, теж хата лиха.

Ескаль. Як же ти се знаєш?

Локоть. Жінка моя, а я жінку детестую⁸⁾ перед Богом і вашою честю...

Ескаль. Як! свою жону?

Локоть. Еге, добродію. Вона, хвалити Господа, чесна жінщина.

Ескаль. І за се ти її детестуєш?

Локоть. Кажу тобі, добродію, я детестую й себе так само, що ся хата, коли-б се не була хата звідні, бідолашне її жите: бо хата нікуди не годить ся.

Ескаль. Як же ти се знаєш, вийте?

Локоть. А вже-ж, добродію, від моєї жінки. Будь вона жінщина кардинальна⁹⁾, дак її можна-б винуватити блудом, перелюбством і всякою нечистотою.

Ескаль. Через сю жінку?

Локоть. Еге, добродію, через паню З'їжджену. Та як вона плюнула йому між очі, от як вона його збентежила!

Помпей. Добродію, коли завгодно вашій честі, не так воно єсть.

Локоть. Доведи сього перед ціми лакизами, шановний чоловіче¹⁰⁾, доведи.

Ескаль. (До Анджеля). Чуєш, як він плутається ся?

Помпей. Добродію, прийшла вона вельми важкою, та й забажала (не вашим честям ка-

жучи) вареного чорносливу¹¹⁾. А в нас, добродію, було тільки дві в господі, і лежали під цей далеко вельми час на тарілочці полушок за три. Ваші честі певно бачили такі тарілочки. Не китайські се, та дуже добрі тарілочки.

Ескаль. Далій, далій! Не про тарілочки діло, добродію.

Помпей. Та й ні таки, добродію, ні на шпилькову головку. Твоя тут правда. Та до діла. Ся, кажу, пані Ліктиха, будши собі, кажу, важкою і вельми вже череватою, і забажавши, кажу, чорносливу, а було, кажу, тільки дві на тарілочці. — Тоді пан Піна, оцейсамий, поївши останні, кажу, і чесно, кажу, заплативши за них: бо як ти знаєш, пане Піно, я не дав ще вам трьох полушок здачі...

Піна. Ні, не дав.

Помпей. Дуже добре. Тоді ти сам, коли памятаєш, кусав кісточки з вишередченного чорносливу.

Піна. Так, я справді кусав.

Помпей. Ну, дуже добре. А я, коли згадаєш, казав тобі, що оттой і той не вигоють ся до віку з того, що ти знаєш, не державши доброї дієти, як я тобі казав.

Піна. Се все правда.

Ескаль. Та годі! який нудний ти дурень! До речи! Що-ж ізробила Ліктева жінка? За що на неї жалувались? Доходь мені до того, що їй зроблено.

Помпей. Добродію, твоя честь не може ще дійти до сього.

Ескаль. Я, добродію, й не думаю про се.

Помпей. Отже, добродію, дійдеш, з дозволу твоєї честі. І благаю тебе, споглянь на пана Піну. Чоловік з вісьмома десятками хунтів

річно, а батько його вмер на Всіх Сьвятих. — Чи не на всіх же Сьвятих, пане Піно?

Піна. На Всіх Сьвятих у вечері.

Помпей. Ну, дуже добре. Надіюсь, що се правда. Він, добродію, сидів, кажу, на низенькому стільчику, добродію. Було це в Іроновій сьвітлиці, де ти, се правда, вельми любиш сидіти. Чи любиш?

Піна. Люблю: бо се відтвориста сьвітлиця, весела задля вікон.

Помпей. Ну, то дуже добре. Надіюсь, що й тут є правда.

Анджельо.

Се довше ночі Руської в нас буде,
Коли там ночі найдовженні справді.
На тебе у сій справі я спускаюсь
Надіюсь, буде за що всіх їх бити.

Ескаль. І я так думаю. Чолом твоїй милости. (Виходить Анджельо). — Ну, добродію, дальше. Що-ж зроблено Ліктевій жоні, ще раз?

Помпей. Раз, добродію? Нічого не робили їй тільки раз.

Локоть. Благаю тебе, добродію, спитай у нього, що сей чоловік зробив моїй жінці.

Помпей. Благаю тебе, добродію, спитай у мене.

Ескаль. Ну, добродію, що сей дворянин зробив їй?

Помпей. Благаю тебе, добродію, подивись дворянинові сьому в лице. — Добрий пане Піно, дивись на його честь: се для доброго задуму. — Чи твоя честь бачить його лице?

Ескаль. Бачу, добродію, вельми добре.

Помпей. Ні, благаю тебе, придивись добре.

Ескаль. Ну, придививсь.

Помпей. Чи твоя честь бачить яку кривду в його лиці?

Ескаль. Та ні.

Помпей. Я готов суппонувати¹²⁾ на книзі, що в нього гірш усього його лице. Ну, добре. Коли-ж у нього лице гірш усього, то як пан Піна міг зробити яку кривду війтовій жінці? Хотів би я се знати від твоєї честі.

Ескаль. Він прав. Війте, що ти скажеш на се?

Локоть. Перве, коли тобі не гнівно, хата — респектована¹³⁾ хата; потім, се респектований чоловік, і господиня його — респектована жінчина.

Помпей. Клянусь отсєю рукою, добродію, його жінка — найреспектованійша з усіх нас людина.

Локоть. Брешеш, ледащо! Брешеш, паскудний лакизо! Не прийшла ще така година, щоб її респектовано¹⁴⁾ з мужчиною, з жінчиною або з дитиною.

Помпей. Добродію, її респектовано з ним, як ще з нею й не оженив ся.

Ескаль. Хто-ж тут розумнійший, чи Правосуде, чи Безсудде? — Правда сьому?

Локоть. О паскудо! о лакизо! о ледачий Ганнібале¹⁵⁾! Мене респектовано з нею до нашого весілля? — Коли мене респектовано коли небудь з нею, або її зо мною, дак нехай твоя достойність не вважає мене за бідного князького отамана. — Доведи се, ледачий ти Ганнібале, а то я звезу мое дїйствіє на тебе.

Ескаль. А коли-б він дав тобі по за вухо, то звів би ти на нього й своє дїйствіє клевети¹⁶⁾.

Локоть. А вже-ж! Дякую твоїй достойности. Як же твоя достойність ізволить, щоб я чинив із сим ледачим паскудою?

Ескаль. От як, отамане. Ти знаєш деякі провини за ним, такі, що тобі хотілось би виявити, коли-б можна. То лучше нехай він іде своєю дорогою, докіль знатимеш, що він таке.

Локоть. А вже-ж! Дякую твоїй достойности за се. — Бач, ледачий лакизо, що на тебе прийшло: ти мусиш іти своєю дорогою. Тепер же треба вже тобі йти, ледащо¹⁷).

Ескаль. Де ти, друже, родив ся?

Піна. Тут у Відні, добродію.

Ескаль. Мавш вісімдесять хунтів річно?

Піна. Еге, коли твоя ласка, добродію.

Ескаль. Так. — Яке твоє ремесство, добродію?

Помпей. Піднощик, убогий удовицький піднощик.

Ескаль. Твоїї господині прізвище?

Помпей. Панї З'їжджена.

Ескаль. У неї було більш одного мужа?

Помпей. Девятеро, добродію. З'їздив її остатній.

Ескаль. Девятеро! — Приступи, пане Піно. Пане Піно, я не хотів би, щоб ти знавсь із піднощиками. Вицідять вони тебе, пане Піно, а ти їх доведеш до шибениці... Іди-ж собі, і щоб я не чув більш про тебе.

Піна. Дякую твоїй достойности. Про мене, я ніколи не пійшов би ні в одну шинкову хату, та затагають.

Ескаль. Добре. Щоб же сього не було більш, пане Піно. Бувай здоров. (Виходить Піна). — Приступи до мене, пане піднощику. Як тобі на імя, пане піднощику?

Помпей. Помпей.

Ескаль. А ще як?

Помпей. Матня.

Ескаль. Правда, матня в тебе найбільша річ¹⁸⁾, так що з огляду на штани ти Помпей Великий. Помпею, ти по часті звідник, Помпею, хоч і як би там замазував се тим, що ти піднощик. Чи так? Говори правду. Се буде лучче для тебе.

Помпей. Правду сказати, добродію, я собі нетяга, котрому хочеть ся жити.

Ескаль. Як же тобі хочеть ся жити, Помпею? Так щоб бути звідником? Як ти думаєш про се ремесство, Помпею? Чи се законне ремесство?

Помпей. Було-б, коли-б закон його дозволив, добродію.

Ескаль. А закон не хоче його дозволити, добродію, і не буде воно дозволене в Відні.

Помпей. Хиба твоя достойність думає схалащати й осконити всю молодіж у городі?

Ескаль. Ні, Помпею.

Помпей. Дак воно, добродію, по мойому дурному розумінню, все буде до того. Коли-б твоя достойність упорядкувала драбів та плутів, дак нічого було-б і бояти ся звідників.

Ескаль. Хороші порядки вже починають ся, можу тобі сказати: все тільки стинатимуть да завішуватимуть.

Помпей. Як попостинаєте та поповішаєте тільки десять років усіх, що сим провинили, дак раді будете видать комісію, щоб достачила вам сьвіжих голов. Коли-ж сей закон продержить ся в Відні десять літ, тоді я найму тут що найкращий будинок за три по-

лушки на день. Коли проживете, аж поки се побачите, дак скажете: так і казав Помпей.

Ескаль. Спасибі тобі, добрий Помпею, і щоб сквітатись із тобою за віщування, слухай. Раджу тобі: не попадайся ізнов передо мною ні по якій жалобі, ніже й на те, що ти живеш там де тепер. Як попаду, Помпею, то побю тебе в твоїм наметі, і буду для тебе страшеним Цезарем. Просто говорячи, Помпею: дам тобі прочухана. На сей раз доволі з тебе, Помпею.

Помпей. Дякувати твоїй достойности за добру раду, да пійду за нею так, як тіло й фортуна лучче рішать.

Мене так мов коняку бити!

Ні, не було сього іще й не буде,

Щоб за своє ремество страх терпіти, —

З хоробрим серцем не для того люде.

(Виходить).

Ескаль. Приступи до мене, пане Ліктію; приступи, пане війте. Як давно вже ти війтуєш?

Локоть. Сім літ з половиною, добродію.

Ескаль. Я й міркував по твоїй поворотливости, що ти вже давненько служиш. Ти кажеш, сім літ поспіль?

Локоть. З половиною, добродію.

Ескаль. Лихо та й годі! се мусить бути велика пеня на тебе. Тебе кривдять, вибираючи так часто. Хиба в вашій околиці нема таких, щоб годились у сю службу?

Локоть. Правду сказати, добродію, мало з розумом про такі речі. Як виберуть, дак вони й раді вибрати мене за себе. Я правлю службу за малі гроші і перебуваю за всіх.

Ескаль. Слухай: принеси мені прізвища шістьох чи сімох найрозумніших у вашій парадії.

Локоть. До господи твоєї достоїнсти, добродію?

Ескаль. До моєї господи. Бувай здоров.
(Виходить Локоть). Яка то там година?

Суддя. Одинацята, добродію.

Ескаль. Прошу тебе обідати зо мною.

Суддя. Покірно дякую тобі.

Ескаль.

Ся Клявдієва смерть мене турбує,
Та не знайду на неї жадних ліків.

Суддя.

Пан Анджельо аж надто вже суворий.

Ескаль.

Так треба. Часто милостю здаєть ся,
Що милостю й не єсть. Прощенне
Годує инше горе, мов дитину.
Нема лікарства. Ну, ходімо, пане. (Виходять).

Сцена друга.

Инша сьвітлиця тамже.

Входять темничник і слуга.

Слуга.

Він справу слухає; він зараз вийде.
Я доложу йому.

Темничник.

Скажи, будь ласка.

Довідаюсь, як він зволив. (Виходить слуга). Ще
[може

Помилує. Ох лихо! Провинив ся
Мов у ві сні. Всі люди всяких станів

Вдають ся в сей порок, і мусить
Умерти він за нього! (Входить Анджельо).

А н д ж е л ь о.

Що ти скажеш,
Темничнику?

Т е м н и ч н и к.

То се твоє рішення,
Щоб завтра стратить Клявдія?

А н д ж е л ь о.

Хиба-ж я

Тобі не наказав, не дав приказу?
Чого се знов питаєш?

Т е м н и ч н и к.

Щоб не бути
Швидким аж надто. З дозволу сказати,
Не раз видав я жалкування суду
По страті винуватого.

А н д ж е л ь о.

Геть звідсі!

Мое се діло; ти-ж чини, що мусиш,
Або зречись посади, і без тебе
Обійдемося.

Т е м н и ч н и к.

Прошу в твоєї чести
За се прощення. Що-ж робити, пане,
З Джулетою, що стогне і ридає?
Її година вже надходить близько.

А н д ж е л ь о.

Переведи у вигіднійше місце. (Вертаєть ся слуга).

С л у г а.

Прийшла сестра стратенцева, благає
Впустити.

А н д ж е л ь о.

І сестра є в нього?

Темничник.

Є, пане мій. Дівиця найцнотливша,
І незабаром піjde у черницї,
Коли ще не пійшла.

Ан д ж е л ь о.

Нехай увійде. —

(Виходить слуга).

Гледи-ж, перемісти блудницю инде,
Обмисли всім, що треба, та без лишку.
Дамо про се наказ. (Входять Люцію та Ізабеля).

Темничник (на відходї).

Храни Господь твою ясновельможність!

Ан д ж е л ь о.

Ще трохи тут загайсь.

(До Ізабелї). Бувай здорова!

Що нам звелиш, панянко?

І з а б е л я.

Гірка просителька в твоєї чести,
Аби вдостоїв вислухати.

Ан д ж е л ь о.

Добре.

Яка у тебе справа?

І з а б е л я.

Єсть у мирі

Порок, що ним я над усе гидую, —
Такий, що кари на його від суду
Більш над усі пороки я бажала-б.
І не хотїла-б я йому просити
Ослаби й попуску, та мушу. Тяжко
Менї сього просити, та воює
Мое хотїнне з нехотїннем.

Ан д ж е л ь о.

Добре.

Що-ж там?

Ізабеля.

Є брат у мене. Осудили
Його на смерть, і я тебе благаю:
Суди самий переступ, а не брата.

Темничник.

О Боже! дай їй силу визвать милость!

Анджельо.

Суди переступ, не того, хто робить
Переступ? Всяку провину ще перше
Осуджено, ніж сталась, і ні на що
Звелась би функція моя, коли-б я
Карав гріхи, прописані в законі,
А гріходіїв випускав на волю.

Ізабеля.

Закон сей правосуден, та суворий!
То се я мала брата. Да хранить же
Твою достойність небо! (Відходячи).

Люціо (до Ізабелі).

Не покидай так, панночко! Вертай ся,
Благай на вколішках, хапай за ноги.
Се-ж ти така холодна, що і шпильки
Таким би млявим не впростила словом.
Вернись, кажу, до нього.

Ізабеля.

То се вмерти

Він мусить?

Анджельо.

Так, нема ратунку, панно.

Ізабеля.

Ні, пане, ти його простити міг би,
І на твоє велике милосерде
Ні Бог, ні чоловік не прогнівивсь би.

Анджельо.

Я не зроблю сього.

Ізабеля.

А міг би, пане?

Анджельо.

Коли чого не хочу, то й не можу.

Ізабеля.

Ні, міг би, не зашкодивши нікому,
Коли-б твоє аж жалощами серце,
Як сестрине, до нього прихилилось.

Анджельо.

Суд ставсь над ним. Тепер вже надто пізно.

Люціо (до Ізабелі).

Ти надто холодно благаєш.

Ізабеля.

Вже пізно, пане? Ні, сказавши слово,
Я маю власть його вернути. Віруй,
Що ні один з великих привілеїв,
Ні царствений вінець, ні меч гетманський,
Ні мантия судді і в половину
Не сьсяють ясно так, як милосерде.
Коли-б він був тепер тобою,
А ти ним, то і ти-б так підсковзнувсь би;
Та він таким жорстким як ти не був би.

Анджельо.

Іди собі, будь ласка!

Ізабеля.

О, коли-б у мене
Було могутцтво, по волі Божій,
А ти був Ізабелею! Чи так би
Тоді було воно? Ні, показала-б
Тобі я, що таке суддею бути,
І що підсудним в'язнем.

Люціо (стиха).

Так зачіпай його. Оттут-то й жила.

А н д ж е л ь о .

Закон обвинуватив твого брата,
І ти слова свої даремно тратиш.

І з а б е л я .

Ой леле, леле! Увесь сьвіт колись був
Обвинувачений законом. Той же,
Хто більше всіх мав права покарати,
Знайшов лікарство. Що було-б з тобою,
Коли-б Він, Бог суда, судив тебе так,
Як ти єси? О, поміркуй у серці,
І милосерде, мов новорожденне,
Дихне із уст твоїх!

А н д ж е л ь о .

Ну, вдовольни ся-ж,
Вродлива діво. Се закон так судить,
Не я, коханого твого брата.
Коли-б се був мій родич, брат, чи син мій,
Те-ж і його спіткало-б: вмер би завтра.

І з а б е л я .

Як! завтра? О, так хутко! Ні, помилуй,
Дай приготувитись йому до смерти!
Та-ж ми і в куховарнях ріжем птицю
У пору. То чи нам же так служити
Всевишньому неважно, без шаноби,
Гірш ніж своїм особам грубим? Добрий
Мій пане! зглянь ся! Хто-ж за сей переступ
Так умирав? Та-ж многі провинили
У тім самім грієї...

Л ю ц і о (стиха).

Так, гарне слово.

А н д ж е л ь о .

Закон не умирав, хоть і заснув був.
Сі многі на лихе-б не покусилась,
Коли б одвітив за своєю провину,
Хто первий провинив перед законом.

Тепер прокинувся він, на все вважає,
Що стало ся, і дивить ся пророком
У зеркало на б́удущі злочинства,
Що зародились, або тільки мають
Зароджуватись через попуск власти,
Щоб висидітись і на сьвіт родитись.
Не дасть він їм своє потомство мати,
Ні, вмруть там де родились.

Ізабеля.

Вже-ж бо

Яви нам милосерде.

Анджельо.

Я являю

Всього більш тим його, що правосуден.
Бо тут я тих щажу, кого не знаю
І хто навпослі від мого прощення
Терпів би горе; а того караю,
Хто жив би, щоб зробити новий переступ.
Сього доволі з тебе. Брат твій
Вмре завтра. Сим удовольни ся.

Ізабеля.

То се ти первий, що сей вирок вирік,
А він — що вмре за се. О, як же гарно
Буть велетнем по силі! Та погано
Тиранствувать по велетенськи.

Люціо (стиха).

Добре!

Ізабеля.

Се-ж би великі люди так гриміли,
Як сам Зевес і не було-б ніколи
Йому покою: бо й наймізернійший
Отаман грюкав би по небу громом.
О милосердний Боже! Ти скорійше
Скіпаєш нерозколнестого дуба

Да суковатого сїрчаною стрілою,
Нїж мирту кволу, а творенне горде,
Мізерний чоловік, одїгшись властю,
Малою властю, на малу часину,
Не дбаючи про те, про що найбільше
Повинен би він дбати, про скляную
Свою природу, мов та обізяна,
Такі дурниці перед небом творить,
Що плачуть ангели, — а як би не мали
Удачу нашу, з реготу померли-б.

Люціо (до Ізабелі).

Напри, напри, дівчатко! він уступить.
Я бачу, подаєть ся вже.

Темничник (сам до себе).

О Боже!

Допоможи їй! Ми не можем важить
З собою брата нашого. Великим
І над сьвятими глузувати можна, —
У них се розум, а в малих — кощунство.

Люціо (до Ізабелі).

Попала на тропу: ще більш такого!

Ізабеля.

Що в гетьмана лише гнївнее слово,
Те в рядового — просте богохульство.

Люціо (стиха).

Ти чула і про се? Прибав такого!

Анджельо.

Чого-ж ти се до мене прикладаєш?

Ізабеля.

Того, що власть, хоть і сама, як інші
Хибує иноді, знаходить лїки
Сама в собі, що гоять їй пороки.
Ввійди до себе в груди та постукай,
І поспитай у серця, чи не знало

Коли й воно того, чим грішний брат мій.
Коли признасть ся в грісі природнім,
Такому, як його, тоді язик твій
Нехай німує против його жизнї.

А н д ж е л ь о (стиха).

Вона говорить із таким розсудком,
Що й мій за нею йде.

(Голосно). Бувай здорова.

І з а б е л я.

Нї, благородний пане, оберни ся.

А н д ж е л ь о.

Подумаю про се. Прийди ще завтра.

І з а б е л я.

Ось слухай бо. Тебе, мій любий пане,
Я хочу підкупити. Ось вернись бо!

А н д ж е л ь о.

Як! підкупить мене?

І з а б е л я.

Так, і такими

Дарами, що ділитимеш ся з небом.

Л ю ц і о (стиха).

А то-б ти попсувала все.

І з а б е л я.

Не марними кружками золотими
Чеканними, нї дорогим каміннем,
Що високо і низько ми цінуєм
По прихотї своїй, а молитвами
Правдивими, що линуць аж на небо
І будуть там ще до всходу сонця, —
Душ непорочних, чистих молитвами
Від посниць дїв, що духом до земного
Не прихиляють ся.

А н д ж е л ь о.

Прийди ще завтра.

Люціо (до Ізабелі).

Ходім, гаразд; ходім до дому.

Ізабеля.

Да сохраниць Всевишній твою милость!

Анджельо (стиха).

Аміль. Бо я стою на тій дорозі
До спокусу, що молитви крижують.

Ізабеля.

В котрій годині, милостивий пане,
Мені прихóдить завтра?

Анджельо.

По вподобі,

Перед обідом.

Ізабеля.

Хай спасе вас Господь!

(Виходять Люціо, Ізабеля і темничник).

Анджельо.

Від тебе,

Від непорочности твоєї. Що-ж се?

Що се таке? Вона тут провинила,

Чи сам я? Чи спокусник согрішає

Найбільш, чи той, кого він спокушає?

Га! ні, вона мене не спокушає!

Се я на сонячку коло фіялки

Лежу, як падло, а не так як квітка,

І тлію од пречесного дихання.

Чи се-ж можлива річ, щоб непорочність

Спокушувала більше наше серце,

Ніж легкодуманне жіноцьке? Маєм

Доволі ґрунту бурити сьвятиню,

І там кукобити свою гидоту.

О фі, фі, фі! Погано! Що ти робиш?

Або хто сам ти, Анджельо? Паскудно,

Безчесно ти її за те бажаєш,

Що робить її гарною. Нехай же
Живе на світі брат її! Злодії
Вповажнені на кражу, коли судді
Самі вже крадуть. Що се? Закоханне?
Бажаю чути знов її говірку
І пасти очи, дивлячись їй в вічі.
Що се мині приснилось? О, ти хитрий
Наш вороже! Щоб уловить сьвятого,
На свій гачок настромлюєш сьвятиню.
Найнебезпечніша така спокуса,
Що нас доводить до гріха любовю
До ціломудрія. Ніколи шлюха
Двійною силою своєї штуки
І вроди не здвигнула мого серця,
А чиста діва мене побідила.
І досі я все з любощів сьміяв ся,
І як вони бувають, дивував ся. (Виходить).

Сцена третя.

Темнична сьвітлиця.

Входять дук у чернечій одежі й темничник.

Дук.

І милосердіє і сам наш орден
Благословенний нам повеліває
Одвідувати по темницях душі
Скорбящі. То звичаєм посполитим
Дозволь мені їх бачить і поясною,
Які провини їх, щоб я служив їм,
Вважаючи, кому що подобає.

Темничник.

Зробив би й більш, коли-б було се треба.

(Входить Джулета).

Дивись, іде одна, моя дворянка,
Що впавши в жар своєї молодости,

Сама собі спалила добру славу:
Завагонїла. Той же, хто се скоїв,
Волїв би, молодий, грішити в друге,
Нїж умирать за се.

Дук.

Коли-ж він мусить

Прийняти смерть?

Темничник.

Та думаю, що завтра.

(до Джулети). Зробив для тебе все. Загай ся трохи,
То й проведуть тебе.

Дук.

Ну, що, вродлива?

Чи каєш ся в гріху, що ти вчинила?

Джулета.

О, так! і поговір терплю покірно.

Дук.

Навчу тебе я в совісти спитати,
І випробувати се покаяння,
Яке воно: статочне, чи порожнє.

Джулета.

Я буду рада вчитись.

Дук.

Чи ти любиш

Того, хто так тобі зашкодив?

Джулета.

Люблю, як ту, що наробила лиха
Йому самому.

Дук.

То се ви згодились

Обоє гріх сей учинить?

Джулета.

Обоє.

Дук.

Дак ти грішнійша тут була над нього.

Джулета.

Я й признаюсь і каюсь в тім, мій отче.

Дук.

І подобає, дочко, так, да тільки
Щоб не того ти каялась, що гріх сей
Довів тебе до сорома. Про себе
Тут не сумуємо, а не про Бога,
І виявляємо, що Господеві годим
Тим тільки, що перелякались.

Джулета.

Я каюсь тим, що се погане діло,
І радуючись сором мій приймаю.

Дук.

Так і зостань ся. Твій коханок завтра,
Як чую, мусить життям наложити.
Іду й до нього з радою сьвятою.
Да буде мир і благодать з тобою!
Benedicite!¹⁹) (Виходить).

Джулета.

Він мусить завтра життям наложити!
О суде кривосудний! ти дозволив
Мені на сьвітї жити, щоб і втіха
Була моїм щоденним умиранням.

Темничник.

Жаль, жаль його! (Виходять).

Сцена четверта.

Сьвітлиця в Анджельовім домі.

Входить Анджельо.

Анджельо.

Хотїв би я молитись-розмишляти,
Та думаю й молюсь про інші речі.

Порожнє слово достаєть ся Богу,
А помишленнє язика не чує
І якоря пускає в Ізабелю.
Бог у-в устах у мене, мов би тільки
Жую імя його сьвяте, а в серці
Росте і роздуваєть ся зародок
Мого гріха²⁰). Тепер і господарство,
Котрим я піклувався, мені зробилось
Нудним, сухим, немов хороша книга,
Котру читаємо аж надто часто.
Саму мою поважність, що бувало
Пишаюсь нею (о нехай не чує
Сього ніхто!) тепер я проміняв би
З наддачею за ту легку пушинку,
Що крутить ся в повітрі без потреби.
О сани! формо власти! як ви часто
Обставою й одежою своєю
Страхаєте дурних, а розумнійших
Прив'язуєте до своєї фальші,
До марева! Ти-ж, кров, все кровю будеш.
Нехай напишуть на рогах у чорта:
„Се добрий ангел“, сї слова не будуть
Диявольским шоломником. (Входить слуга).
Ну, хто там?

С л у г а.

Якась черниця Ізабеля просить
До тебе доступу, вельможний пане.

А н д ж е л ь о.

Вкажи дорогу їй. (Виходить слуга).

О небо, небо!

Чого се кров до серця приливає,
І серцю не дає собою бути,
І всі мої органи инші робить
Незгідними до працювання?
Так до зомлілого тіснить ся натовп,

Щоб допомогти йому, та й зупинає
Животворящий воздух круг бідах.
Так до царя коханого граждане,
Покинувши свою щоденну працю,
Збирають ся в прихильности лестивій
І нерозумною любовю шкодять²¹).

(Входить Ізабеля).

Ну, що, вродлива?

Ізабеля.

Я прийшла спитати,
Яке твоє зволення.

Анджельо.

Я хотів би,

Щоб ти се знала, не питавши в мене.
Твій брат не мусить жити.

Ізабеля.

Так то!

Да сохраниць Господь твою достойність!

(Виходячи).

Анджельо.

А міг би жити ще, так довго може,
Як ось я сам і ти, — да вмерти мусить.

Ізабеля.

По присуду твому?

Анджельо.

Так.

Ізабеля.

Коли-ж, благаю? щоб у сю відрочку,
Чи довгу, чи коротку, забезпечить
Од вічних мук його нещасну душу.

Анджельо.

Га! фі! гидкі мені сі беззаконня!
Прощати людям блуд несоромляжий,
Що Божий образ крадькома чеканить,

Се все одно, що дозволяти красти
В природи родженого чоловіка.
Так само грішне діло — похищати
Законну жизнь, як і в запретний тигель
Вливать металъ на беззаконну душу.

Ізабеля.

Небесна се, а не земна встанова.

Анджельо.

Ти кажеш так? Зібю-ж тебе я зараз.
Що лучче: чи нехай закон сей візьме
У справедливости своїй жизнь брата,
Чи визволиш його, віддавши тіло
Своє такій нечистоті солодкій,
Як та, кого він сплямував?

Ізабеля.

Мій пане,

Вірь, що скорійше-б оддала я тіло,
Ніж душу.

Анджельо

Не говорю я про душу.

Гріхи невільні наші лічбу будуть,
А не рахунок мати.

Ізабеля.

Що ти кажеш?

Анджельо.

Ні, не ручаюсь і за се. Бо можна
Сказати й навпаки моїй промові.
Одповідай мені на се питання:
Тепер я — голос писаного права,
І вирікаю смерть твому брату.
Чи є в тому гріхові милосерде,
Котрим його спасла-б вси від смерти?

Ізабеля.

Спаси його, мій пане. Я приймаю
Сей гріх на спокуту душі моєї.
Та се й не гріх, се буде милосерде.

Анджельо.

На спокуту душі своєї взявши,
Ти важитимеш гріх із милосердем.

Ізабеля.

Коли се гріх, щоб випросить пощаду,
О Боже! дай мені його сповнити!
Коли гріх і в томú, що ти догодиш
Моймú благанню, я що-ранку буду
Молитись, щоб мені його відбути,
А ти не одвічав за нього, пане.

Анджельо.

Нї, слухай. Ти не йдеш за мною
Своєю думкою. Чи ти простачка,
Чи хитро прикидаєш ся такою?
А се вже не гаразд.

Ізабеля.

Нехай я буду
Простачка, нї на що не згідна добре,
Аби, по милости Господній, знала,
Що я така як є, не лучча.

Анджельо.

Так розум хоче ярко заблищати
Понижуючи сам себе. Так маска,
Закривши пишну вроду, голоснійше
У десять раз її проповідає,
Аніж здолїла-б красота відкрита.
Ну, слухай же. Щоб зрозумїла просто,
Яснійше говоритиму з тобою.
Твій брат, моя панянка, вмерти мусить.

Ізабеля.

Так.

Анджельо.

І його переступ по закону
Сьому каранню явно підлягає.

Ізабеля.

Се правда.

Анджельо.

Допустим, що спасти його від смерти
(Я не підписую сього й нічого,
А тільки так питаю) иншим робом
Не можна, тільки так, щоб, знаючи,
Як пожадав тебе такий вельможа,
Що чи судом, чи всемогущим саном
Здолів би слобонити твого брата
Од всезв'язующого правосуддя,
І бачивши, що на землі ратунку
Нема йому, опріч щоб можновладцю
Скарбами свого тіла підслужитись,
Або-ж нехай карає брата смертю —
Що ти зробила-б?

Ізабеля.

Зробила-б стільки для бідахи брата,
Як для себе самої. Бувши
Під присудом на смерть, червоні смуги
Ідкого батога вважала-б за рубіни,
І роздяглась на смерть, немов на ложе,
Котрого страшно-жарко дожидалась,
А тіла-б не дала мого на сором.

Анджельо.

То брат твій муєть вмерти.

Ізабеля.

І се буде
Утрата найдешевша. Лучче брату

Умерти зараз, ніж сестрі, купивши
Йому пощаду, умирать на віки.

А н д ж е л ь о.

Чи ти-ж така жорстока тут не будеш,
Як і той присуд, що так осуждаєш?

І з а б е л я.

Безчесний викуп і прощення вольне —
Із двох домів; законне милосерде
Не родич викупови соромному.

А н д ж е л ь о.

Здаєть ся, ти закон тираном звала,
І братній гріх вважала більше жартом,
Аніж пороком.

І з а б е л я.

О, прости, мій пане!

Ми часто, допевняючись бажання,
Говоримо не те, що в нас на думці.
Щоб допомогти тому, що серцю любе,
Ненавидному трохи й потураю.

А н д ж е л ь о.

Ми всі слабі.

І з а б е л я.

Нехай же брат вмірає,
Коли ніхто, один він підлягає
Наслідньому пороку слабосилля.

А н д ж е л ь о.

І жєнщини також слабі бувають.

І з а б е л я.

Еге, як зеркала в котрі глядять ся,
Що бють ся также легко, як і вид наш
Являють. Жєнщини! Пожаль ся Боже!
Мужчини гублять їх, за се вхонившись.
Ні, ми ще в десятеро вас слабійші:

Бо ми ніжні, як наш состав тілесний,
І легковірні до музської фальші.

А н д ж е л ь о.

Я й сам так думаю, і що свідкуеш
Сама про пол свій (бо мені здаєть ся,
Ми нарождаємось не так могуті,
Щоб хиби нам составу не хитали),
То я сміліїшим буду, і вхоплю ся
За слово. Чим була, тим і зостань ся:
Зостань ся женщиною. Коли хочеш
Буть більшим чимся, то не будеш нею.
Коли-ж ти женщина, як се ясують
Усі твої ручательства зовнішні,
То покажи се фарбою своєю.

І з а б е л я.

Одна говірка в мене, любий пане:
Благаю, говори зо мною просто.

А н д ж е л ь о.

Ну, просто зрозумій: тебе люблю я.

І з а б е л я.

Мій брат любив Джулету, а ти кажеш,
Що він за се наложить головою.

А н д ж е л ь о.

Ні, Ізабельо, як мене полюбиш.

І з а б е л я.

Я знаю, сан твій має в тім свободу,
Щоб иноді себе знизати трохи
І вивідать других.

А н д ж е л ь о.

Клянуся честю,
Мої слова ясують мою думку.

І з а б е л я.

Га! невелика-ж честь, щоб нять їй віри,
І найпоганша думка! Лицемірство,

О лицемірство! Я тебе ославлю.
Остережи ся, Анджелъо, і зараз
Мені підписуй братови прощення.
А то я на все горло проміж людьми
Кричатиму, щó ти в нас за людина.

А н д ж е л ь о.

Хто-ж, Ізабельо, віри тобі пійме?
Мое ім'я без плями, строгість життї,
Мое свідощтво против тебе й сан мій
Так винуваченне твоє заломлять,
Що задихатимеш ся ти в доносї:
Смердїтиме брехнею. Вже почав я,
То й дам тепер моїй ласотї попуск.
Підстрій же під мое палке жаданне
Свою покору, кинь всю делїкатність
І неподатливу червоність, що відгонить,
Чого сама жадає; визволь брата,
Оддавши своє тіло моїй волї.
А то не тільки він умерти мусить,
Та ще і смерть йому твоя жорстокість
Розтягне на жорстокі, довгі муки.
Дай завтра відповідь: бо через чувство,
Котре тепер мене опанувало,
Зроблюсь його тираном. Що до тебе,
То говори що зможеш. Переважить
Моя неправда твою правду надто. (Виходить).

І з а б е л ь а.

Кому-ж тут жалкуватись? Хоть сказала-б,
Хто пійме віри? О уста страшенні!
Ви маєте язик один той самий
На винуваченне й на оправданне;
Ви припрягаєте закон на орчик
Своїму хотінню, щóб і правду й кривду
Ловив для вашого задоволення,
І всюди з вами бігав по вподобі.

Пійду до брата. Хоть і впав бідаха
Від невгавущої своєї крові,
 все у нього стільки чувства чести,
Що будь голов у нього два десятки,
Присуджених на двадцять плах кривавих,
Усі оддав би він, а не схотів би,
Щоб я, сестра його, пустила тіло
На оттаке паскудне осквернення.
Бувай же непорочна, Ізабельо!
Ти-ж, брате, помирвай. Дорожча брата
Нам наша чистота. Скажу однакож,
Чого жадає Анджельо від мене,
І приготвую к смерті його розум
Для вічного душі успокоєння. (Виходить).

АКТ ТРЕТІЙ.

Сцена перва.

Сьвітлиця темнична.

Входять дук у чернечій одежі, Клявдіо і темничник.

Дук.

Дак ти ще в Господі надію маєш,
Що Анджельо й помиловати може?

Клявдіо.

Нема у бідолашних інших ліків,
Надія тільки. Я надіюсь жити,
Та приготувив ся уже й до смерти.

Дук.

Бувай же тільки в одній смерти певен,
То й смерть і жизнь тобі солодші будуть,
А з жизнью так собі міркуй-бесідуй:
Коли тебе втеряю, то втеряю
Таке, що дурням тільки жалкувати.
Ти — підовладне воздуху дихання.
Ти що години мучиш те жилище,
В котрому пробуваєш. Ти, по просту,
Шутиха смерти: бо від неї хочеш
Втекти, та й натикаєш ся на неї.
Не благородна ти: бо все розкішне,
Чим ти цвितеш, береть ся із низького.

Та й не хоробра: вилочок мякеньких,
Нїжних бідахи червячка боїш ся.
Найлуччий опочивок сон у тебе,
І часто ти його до себе кличеш,
Однак лякаєш ся ти смерти вельми;
А смерть, се той же сон, та й годї.
Ти й не самобстїйна: бо ти істнуєш
У многих тисячах пилинок праху.
Не маєш ти і долї, бо жадаєш
Того, чого не маєш, а що маєш,
Про те тобі байдуже — забуваєш.
Не вірна ти: бо з місяцем здоровле
Твоє переміняєть ся предивно.
Коли забагатїєш, то й збіднієш:
Бо мов осел, що гнеть ся під металлом,
Несеш сокровища один день тільки,
І смерть розвючує тебе. Не маєш
Ти друга: бо твоя утроба власна,
Що матірю тебе зве-величає,
Рожденне просте чересел твоїх же,
Кляне ломоту і проказу й ревму,
Що не кінчають як найскорше муки.
Не маєш, жизне, ти нї молодощів,
Нї старощів, а тільки щось немов би
Як сон після обід про них обоїх.
Бо всі твої славетні молодощі
Старіють ся і просять хлїба в дряхлих;
А як пристарієш ся й збагатиш ся,
То вже нема нї жару, нї завзяття,
Нї сил, нї краси — втішатись грішми.
Що-ж є в тому, що життя величаєм?
В ній многі тисячі смертей таять ся;
Ми-ж боїмо ся смерти, що кінчає
Ввесь цей гармідер.

Клявдіо.

Дякую покїрно.

Шукати житнї, се мов умирати;

Шукати смерти, се живе знаходить.
Нехай же йде.

Ізабеля (за сценою).

Чи чуєте? Мир вам і добрі мислі!

Темничник.

Хто там? Війди. Спасибі за вітання.

(Входить Ізабеля).

Дук.

Я знов, добродію, у тебе буду.

Клявдію.

Спасибі, преподобний отче.

Ізабеля.

Мені сказати Клявдію щось треба.

Темничник.

Ми раді. Ось сестра твоя, сіньоре.

Дук.

Темничнику, на 'дно слівце з тобою.

Темничник.

На скільки вгодно, до вподоби.

(Виходять дук і темничник).

Клявдію.

Ну, сестро, чим мене потішиш?

Ізабеля.

Гарним,

Найкращим, як і всі одради, справді.

Пан Анджельо, торгуючи із небом,

Тебе послом найскоршим посилає,

Щоб жителем там вічним ти лишив ся.

То приготов ся в путь як можна швидче,

Бо завтра рушиш.

Клявдію.

І нема ратунку?

Ізабеля.

Нема, опріч такого, що рятує
Нам голову, а серце розриває.

Клявдіо.

Дак єсть якийсь?

Ізабеля.

Є, брате, можеш жити.

В цього судді чортяче милосердє.
Коли його ти вимолиш, спасеш ним
Себе від смерти, та на віки звяжеш.

Клявдіо.

Темниця вічна?

Ізабеля.

Так, темниця вічна, —

Вязилице, що хоть би вся вселенна
Твоя була, ти будеш у неволі.

Клявдіо.

В якій?

Ізабеля.

В такій, що як лиш ти пристанеш,
То обдереш із себе кору чести,
І будеш голий.

Клявдіо.

Мов же, в чім тут сила?

Ізабеля.

О, я боюсь за тебе, Клявдіо мій,
І трепещу, що ти горячку жиєш
Захочеш зберегти, і будеш важить
Літ шість яких чи сїм над вічну шану.
Чи сьмієш ти вмирати? Та'ж чувство смерти,
Се більше страх наш. Бо і жук мізерний,
Що наступаємо ногою, стількож саме
Приймає мук тяжких, як перед смертю
Гігант.

Клявдіо.

Про що-ж мене соромиш, сестро?
Невже ти думаєш, що я здобуду
Одвагу вмерти у ніжної квітки?
Коли я мушу вмерти, то зустріну
Тьму смертну мов би суджену, і стисну
Її в обіймах.

Ізабеля.

Се мій брат говорить.

Се голос панотцевої могили.
Так, мусиш помирати. Благородний
Єси аж надто, не захочеш життя
Купити низости ціною. Наш намісник —
Сьвятоша зверха, що своїм статочним
Лицем і мудрим словом забиває
У голову молодиків, — той, що від нього
Ховаєть ся пустота, се сам диявол.
Як стануть із його нутра метати
Всю грязь, тоді він явить ся глибоким
Як пекло ставом.

Клявдіо.

Як! наш преподобний,
Наш Анджельо?

Ізабеля.

О! се прокляте тіло

Під ницою ліберією ада
І благочестія сьвятим нарядом.
Чи піймеш, Клявдіо, мені ти віри,
Що тільки-б оддала йому дівоцтво,
То він би випустив тебе з темниці.

Клявдіо.

О небеса! чи се-ж можливе діло?

Ізабеля.

Можливе. Він за сей гідкий гріх дав би
Тобі грішити перед ним щоденно.

Сієї ночі мушу я зробити,
Що й вимовити гидко; а не схочу, —
Ти завтра виріш.

Клявдіо.

І ти сього не зробиш.

Ізабеля.

О! будь се лиш життя моє, я-б сараз
За визвіл твій його 'ддала мов шпильку.

Клявдіо.

Спасибі, дорогая Ізабельо.

Ізабеля.

Готуй ся-ж, Клявдіо, умерти завтра.

Клявдіо.

Еге... То є і в нього ті жадання,
Що змушують його закон топтати,
Як він його хотів би покріпити?
Не гріх се мабуть, чи з семи найменший.

Ізабеля.

Який найменший?

Клявдіо.

Бо коли-б великий,
То він, такий премудрий, чи схотів би
За сей мінутний жарт на віки вічні
Засісти в тартарі? О Ізабельо!

Ізабеля.

Що хочеш ти сказати, любий брате?

Клявдіо.

Страшенне діло смерть.

Ізабеля.

А жизнь без чести

Ненавидна.

Клявдіо.

Се так, да тільки вмерти
І йти незнатъ куди, лежати, тліти

В сирій землі, і з теплої істоти
Зробитись мішаним шматком болота,
А дух веселий битиметь ся в морі
Огня, або сидітиме у кризі,
Що ребрами товстелезними трусить,
Або, попавшись між вітри незримі,
Шугатиме круг виснучого сьвіту...
Найважша жизнь і найпоганьша в сьвіті,
Яку літа, убожество й неволя
Накладують на нас, здасть ся раєм
В порівнянню до тих страховин смерти.

Ізабеля.

О леле, леле!

Клявдію.

Люба сестро, змилуйсь,
Нехай живу я! Хоть який би гріх ти
Вчинила, щоб спасти від смерти брата,
Природа так його тобі відпустить,
Що зробить ся він добрим ділом.

Ізабеля.

Звірю!

Легкодуху без віри! тварь без чести!
Ти думаєш людиною зробитись
Через мій гріх? Хиба-ж се не мішання
Крови, щоб жизнь стидом сестри купити?
Що думати мені? Помилуй, Боже,
Моя пань-матка пан-отця дурила:
Від нього бо ніколи-б не родив ся
Такий скажений пагонець. Зрікаюсь
Тебе, вмирай, погниби! Хоть би тільки
Мені нагнутись для твого рятунку,
Ти в мене наложив би головою.
Я-б тисячу молитв за се читала,
І ні одної, щоб спасти від смерти.

Клявдію.

Ні, слухай, Ізабелью.

Ізабеля.

О, фі, фі, фі!

Ти не случаєм грішний, ти торгуєш
Гріхом, і милосердіє до тебе
Зробило-б з себе звідницю. Се лучче,
Щоб ти умер негайно.

Клявдіо.

Ізабельо!

(Вертаєть ся дук).

Дук. Благаю, одно слово, молода сестро,
одно тільки слово!

Ізабеля. Яка твоя воля, пане?

Дук. Коли маєш вільний час, я-б хотів
зараз поговорити. Вволивши мою волю, ти зро-
биш сама собі добро.

Ізабеля. Нема в мене зайвого часу.
Загаявшись тут, я вкраду з інших справ. Та
побуду з тобою, отче, трохи.

Дук (до Клявдія). Синку, я підслухав, що
було між тобою й твоєю сестрою. Анджельо
не мав і думки зіпсувати її. Він тільки попро-
бував її непорочности, практикуючи своє розу-
мінне людської природи. Мавши в собі чесну
щирість, зробила вона йому таку гарну від-
мову, що він прийняв її зрадівши. Я духовник
Анджелів, і знаю, що воно так єсть. Ти-ж при-
готуй ся вмерти. Не задовольною своєї рішу-
чости марними надіями. Завтра мусиш умерти.
Йди, стань навколішки та й готуй ся.

Клявдіо. Нехай же перш простить мене
сестра. Я так розійшовсь із житєм, що про-
ситиму розлучити мене з ним.

Дук. Сього й держись. Бувай здоров!
(Виходить Клявдіо, вертаєть ся темничник). Темничнику,
з тобою слівце.

Темничник. Яка твоя воля, отче?

Дук. Щоб ти, так як прийшов, і йшов собі. Лиши мене на часину з дівцею. Мій дух із моєю одежею обіцює, що не вшкочить їй моя компанія.

Темничник. У добрий час. (Виходить).

Дук. Рука, що сотворила тебе гарною, сотворила тебе й доброю. Така добрість, що її легковажить краса, робить красоту нетривкою в добрості. У тебе-ж благодать — душа твого составу: то вона тіло твоє збереже до віку гарним. Що Анджельо присікав ся до тебе, про се фортуна дала мені довідатись, і дивувався би я Анджелю, та не раз бачив, що люди так падали. Що-ж ти чинитимеш, щоб задовольнити намісника, і спасти твого брата?

Ізабеля. Отсе йду й подам йому свою відповідь. Про мене краще моєму братови вмерти по закону, ніж моєму синові родитись беззаконно. Та о, як же вельми добрий дук помилив ся на Анджелі! Аби тільки вернувся, і мені до нього приступити, то або нехай ніколи не розкрию губи, або-ж виявлю його порядкування.

Дук. Се було-б дуже добре; тільки-ж, як стоїть річ тепер, він ухилить ся від твого винувачення: зробив се, мовляв, щоб тільки посондувати тебе. Тим-то прихили ухо до моєї ради. Я люблю робити добро: то лікарство знаходить ся само. Я певно знаю, що ти найправеднішим робом зможеш учинити заслужене благодіяння одній укривдженій панії, вивольнити брата з під гнівного закону, не положиш ніякої плями на своїй любій персоні, і вельми вподобаєш ся неprisутному дукови,

коли вернеть ся він і довідаєть ся про сю справу.

Ізабеля. Нехай же я почую, що ти скажеш, отче. Я маю дух на все, що не здасть ся гидким у щирости мого духа.

Дук. Чеснота сьмілива, і добрість ніколи не лякаєть ся. Чувала ти про Маріану, сестру Фредерика, великого воїна, що згинув на морі?

Ізабеля. Чувала про сю паню, і з її імям приходили хороші слова.

Дук. З нею мав одружитись отсей Анджельо. Вже відбулись у них заручини, і визначено весілля. Між сим-то часом контракту і краєм торжества брат її Фредерик потонув на морі, мавши на розбитому кораблі своїм сестрине придане. Зміркуй же, як тяжко ся пригода придавила бідну панну. Вона втратила тут благородного і славного вже брата, що в любові своїй до неї був вельми добрий і щирий; з ним свою часть і підвалину фортуни своєї, приданого, а з тим і другим нареченого мужа свого, сього доброго лицеміра Анджеля.

Ізабеля. Чи може воно так бути? Анджельо так і покинув її?

Дук. Покинув у сльозах, і не обтер ні однієї своєю потіхою; проковтнув усі клятви свої, видумавши на неї, буцім дознавсь про її безчестє. Одно слово, оддав її на її власний лемент, і вона лементує й досі по ньому, а він, мармур для її сліз, купаєть ся в них та не мькне.

Ізабеля. Як прислужилась би смерть, узявши сю бідну дівчицю зо сьвіта! Що за зіпсоване життє, коли дає жити такому чоловікови!. Як же вона може скористуватись тут?

Дук. Се такий розрив, що тобі легко загоїти, а загоївши його, не тільки вирятуєш брата, та й себе не збечестиш сим ділом.

Ізабеля. Покажи мені, як, добрий отче.

Дук. Ся першеназвана дівця й досі застаєть ся в прежній своїй страсти. Здавалось би, що його несправедлива жорстокість повинна-б її любов погасити; ні, мов задержка в потоці, вона зробила її ще завязтшою і невпинною. Йди-ж до Анджеля, відкажи на його вимагання з притворною покорою, згодись із його проханнями до самого кінця, тільки виговори собі таку вигоду, щоб тобі бути з ним не довго, щоб се время було покрите тьмою й тишею, а місце було відповідне. Як станеть ся така згода, за нею піде все. Ми пораємо вкридженій дівці прийняти твою вмову, зайняти твоє місце. Коли ся зустріч виявить ся навропі, може вона змусить його нагородити її. Сим робом твій брат визволить ся, твоя честь не буде сплямована, бідна Маріяна звеселить ся, а зопсований намісник розоблачить ся. Я вговорю дівцю й приготую її до сієї проби. Коли зумієш се зробити по твоїй змозі, то подвійне благо оборонить сей підступ од докору. Як ти думаєш про се?

Ізабеля. Образ сього вже мене вдовольняє, і я вірую, воно дійде до найщасливішої вдачі.

Дук. Уся сила тут у тому, як ти візьмеш ся за діло. Поспішай же хутко до Анджеля; коли проситиме тебе на сю ніч до свого ложа, дай йому обіцянку вволити його волю. Я-ж зараз іду до сьв. Луки. Там в окопаній ровом хатині пробуває одвержена Маріяна. Шу-

кай мене там, да кінчай з Анджелєм, щоб усе зробити хутко.

Ізабеля. Дякую тобі, добрий отче, за твоєю потіху. Бувай здоров! (Виходять).

Сцена друга.

Вулиця перед темницею.

Входить дук у чернечій одежі; до нього Локоть, Помпей і отамани.

Локоть. Ні, коли нема на се ліків, а щоб ви купували й продавали мужчин і женщин як скот, тоді-б у вас увесь мир попивав чорний та білий бастард²²).

Дук. О небеса! що се за безладе?

Помпей. На сьвітї перестало бути весело, як найвеселіше ремесство почали нівечити, а найгірше сам закон повеліває підбивати хутром задля тепла, та ще й лисичим і овечим, щоб показати, що лукавство, яко дорожче від невинности, вживають на лямівку.

Локоть. Іди своєю дорогою, добродію. — Благослови тебе Боже, добрий отче брате.

Дук. І тебе, добрий брате отче. Чим провинив тобі, добродію, сей чоловік?

Локоть. Та як-же, добродію! провинив перед законом, та ще ти, добродію, вважаєш, що він і злодій: бо найшли в нього, добродію, чудну одмикалку, та й послали до намісника.

Дук.

Фі, ледарю! ти звіднику паскудний!

Те зло, що ти на нього наставляєш,

Се твій щоденний хліб. Подумай тільки,

Що се таке, сповняти собі пузо,

Або вдягати спину непотрібством.

Скажи собі: „Я пю, їм, одягаюсь
І существую з їх тічок звірячих“.
Не вже ти думаєш, що ся гідота,
Се справді жисть? Іди, поправсь, одумайсь!

Помпей. Воно справді, добродію, якое
воняє; тільки-ж, добродію, я-б оправдивсь...

Дук.

Коли тебе оправдує діавол,
Що ти грішиш, то може й оправдиш ся.
Веди його, отамане, в темницю:
Без кари й наставлення сей звірюка
Не знатиме, у чім його поправа.

Локоть. Він мусить перед намісника,
добродію: той уже остеріг його. Намісник не
потуратиме блудодієви. Коли він торгує к—ами
та прийде перед нього, то лучче-б йому йти
цілу милю по його приказу.

Дук.

Коли-б ми всі були такі спасенні,
Як инші прикидають ся, мерзені!

(Входить Люціо).

Локоть. Його шия зробить ся така, як
твоя одежа — верівка, добродію.

Помпей. Я чую потіху; кричу: порука!
Ось дворянин і мій приятель.

Люціо. Що се ти, благородний Помпею?
Чи не за Цезаревими колесами? Тебе ведуть
у тріумфі? Як! хіба нема вже Пігмаліонових
статуй, що поробились жінчинами, — таких,
що тільки засунь руку в кишеню та вийми
стуленою, то й матимеш?²³⁾ Що на се відкажеш,
га? Що скажеш про сю пісню, матерію, ме-
тоду? Чи не втонула вона в недавньому дощі?
Га? Що скажеш, друже? Чи сьвіт і досі та-
кий, як був, чоловіче? Якою тропою? Невже

сумною та маломовною, чи як? Яка в нього вдача?

Дук. Усе такий да й такий: знай гірше!

Люціо. А як ся має мій дорогий кусочок, твоя господня? Усе водить?²⁴) Га?

Помпей. Та ззіла, добродію, всю свою яловичку, тепер у кадці²⁵).

Люціо. Ну, се добре; так і мусить воно бути: поки сьвіжа — к—а, а просоліла — звідня: се вже неминущий наслідок. Так і мусить воно бути. Ти йдеш у темницю, Помпею?

Помпей. Та вже-ж не що, добродію.

Люціо. Ну, се не біда, Помпею. Бувай здоров. Іди, скажи, що я тебе туди послав. За довги, Помпею, чи як?

Локоть. За звідництво, за звідництво.

Люціо. Добре, й зачиніте його. Коли вязниця заробіток звідника, то се його право. Звідник він певно, та ще й з давніх давен; і родив ся звідником. Бувай здоров, любий Помпею. Вітай од мене темницю, Помпею. Ти зробиш ся добрим господарем тепер, Помпею: сидітимеш знай дома²⁶).

Помпей. А я вповаю, добродію, що твоя добра достойність буде моєю порукою.

Люціо. Ні, ні, не буде, Помпею. Не в моді се. Я попрошу, Помпею, прибавити тобі вязниці. Коли не приймеш її терпеливо, то вельми ти завзятий. Adieu, вірний Помпею. — Благослови тебе Боже, ченче.

Дук. І тебе.

Люціо. А Бріджета все ще малюєть ся, Помпею, га?

Локоть. Іди-ж своєю дорогою, добродію, йди.

Помпей. Дак не поручиш ся за мене, добродію?

Люціо. Колись, Помпею, не тепер. — Які новини на світі, ченче? які новини?

Локоть. Йди своєю дорогою, добродію, йди бо.

Люціо. Йди в свою нору, Помпею, йди вже. (Виходять Локоть, Помпей і отамани). Що чувати, ченче, про дука?

Дук. Не знаю нічого. Чи не скажеш ти чого?

Люціо. Інші кажуть, що він у Російського імператора, а інші, що він у Римі. Ну, а де він по твоїй думці?

Дук. Не знаю, де. Та де-б він не був, бажаю йому добра.

Люціо. Се була дурна в нього фантазія, викрастись із царства і присвоїти собі старецтво, не родившись для нього. Пан Анджельо дукує добре собі в його небутності: перебірає й міру²⁷).

Дук. Се він добре робить.

Люціо. Трошки більш би потурати блуду: не вшкодив би сим. Тут він уже надто сердитий, ченче.

Дук. Надто вже розпросторив ся порок сей, суворістю його й лічити.

Люціо. Вже правда, що в сього порока много родичів; та неможлива річ викоренити його до останку, ченче, поки не закажуть їсти й пити. Кажуть, сей Анджельо не родивсь од мужчини й жінчини по звичайній дорозі твоєрива. Чи сьому правда? як тобі здаєть ся?

Дук. Як же-б йому инше родитись?

Люціо. Інші говорять, що з икри Си-рени, інші, що його зачала пара тарані. Певна

річ те, що як він спускає воду, то його урина береться ледом. Се я знаю, що воно правда. Знов же він кукла без плоду: се несумнівне.

Дук. Жартовник ти, добродію, хуткий на слово.

Люціо. Та чи не безбожна-ж се річ, щоб за бунт учкура однімати в чоловіка жизнь? Чи дук же бувши тут зробив би се? Перш ніж завісити чоловіка за сотню байстрят, він заплатив би за годування тисячі. Він і сам трохи почувавсь до сього полювання; він знав службу, і се його навчило милосердя.

Дук. Ніколи не чував я, щоб неприсутній дук охотивсь вельми до жінок. Не хиливсь він у сей бік.

Люціо. О, добродію! помиляєшся.

Дук. Се річ неможлива.

Люціо. Хто? щоб дук та ні? Іменно. От у нас є пятидесятолітня прохачка: він мав звичай класти дуката і в її старечу мисочку. Були в дука гачки; любив і наклюкатись. Се вже нехай я тобі розкажу.

Дук. Ти кривдиш його, істинно.

Люціо. Добродію, я був один із його близьких. Сторожкий козак був дук, і думаю, що знаю причину, чого він од'їхав.

Дук. Яка-ж, будьласко, тут би була причина?

Люціо. Ну, вибачай... се тайна, така що треба держати язика за зубами. А про се можу тобі сказати... Більша часть підданих уважала його за премудрого.

Дук. За премудрого? Та про се що й казати! Він і був такий.

Люціо. Дуже поверховний, нетямущий, неважливий чоловіяга.

Дук. Або се в тебе зависть, або дурість і незнання. Самий хід його життя і справи, котрими він орудував, на случай колиб сього було треба, дали-б йому луччу проклямацію. Нехай тільки судять його по його поступкам, то він і завидникови явить ся письменником, царем і воїном. Тим говориш ти не знаючи, а коли знаєш більш, то затуманює тебе злість.

Люціо. Добродію, я знаю і люблю його.

Дук. Любов говорить з більшим знаттем, а знатте з щирійшого любовю.

Люціо. Та вже, добродію, я знаю що знаю.

Дук. Ледви можу вірити сьому: бо ти знаєш, що кажеш. Як же вернеть ся дук (як ми про се молимося), то нехай попрошу тебе одвічати перед ним. Коли ти говорив чесно, то зосмілиш ся й потвердити се. Я обовязуюсь покликати тебе до нього, і прошу, як тобі на ймя?

Люціо. Добродію, моє ймя Люціо, добре знане дукови.

Дук. Знатиме він тебе, добродію, лучче, як доживу я, що розкажу йому.

Люціо. Не боюсь я тебе.

Дук. О! ти вповаєш, що дук уже не вернеть ся, або думаєш, що я надто вже нешкідливий противник. Ну, та й справді я можу вшкодити тобі мало: ти відбожуватимеш ся від сього.

Люціо. Перше на шибениці буду. Ти помиляєш ся в мені, ченче. Та годі про се. Можеш мені сказати: чи Клявдіо вмире завтра, чи ні?

Дук. Чого-ж йому вмирати, добродію?

Люціо. Чого? Того, що налив пляшку лійкою. Хотів би я, щоб дук, про которого ми балакали, вернувся уже. Сей неплідний намісник обезлюдить країну вдержливістю. І горобці не сьміють кублитись під його кришею, бо блудливі. Дук би темні вчинки й покидав у темряві, не виводив би на сьвіт. Коли-б то він вернув ся! Справді сього Клявдія осуджено за розучкуренне. Бувай здоров, добрий ченче. Помолись, будь ласко, за мене. А дук, знов тобі кажу, їв баранину й по пятницях. Тепер він уже пристарівсь, та, кажу тобі, поцілував ся-б і з старчихою, хоть би від неї воняло чорним хлібом і цибулею. Скажи, що се я казав. Бувай здоров. (Виходить).

Дук.

Нї сила, нї величність серед смертних
Не вхилить ся від наговору. З заду
Бе клевета і найбільйшу чесність.
Який король подужає звязати
Язык хулителя? — Хто се надходить?

Входять Ескаль, темничник, звідниця та отамани.

Ескаль. Ну, ну, веди її в темницю.

Звідниця. Добрий пане, зглянь ся на мене; твою честь уважають за милосердного чоловіка. Добрий мій пане!

Ескаль. Подвійне й потрійне впоминання, і все таки однаковий переступ! І само милосерде зачне лаятись, і воно зробить ся тираном.

Темничник. Се звідниця одинацятолітня²⁸), не во гнів твоїй чести.

Звідниця. Мій господине, се Люціїв поклеп на мене. Панї Катря Ховайка заваго-ніла від нього ще за дукового часу. Обіцявсь оженитись із нею. На Пилипа й Якова його

дитині буде год із четвертю. Я сама годувала її, і дивись, як він мене кривдить!

Ескаль. Се вельми розпущений гультай. Покликати його до мене. — Ведіть же її в темницю. Ведіть, ведіть; ні слова більш! (Виходять звідниця й отамани). — Темничнику, мій товариш Анджельо не перемінить слова. Клявдіо мусить умерти завтра. Обмисли його сьвященником і всяким благочестивим приготуванням. Коли-б мій товариш руководивсь моєю жалістю, не сталось би з ним так.

Темничник. Коли тобі не гнівно, пане, сей чернець був уже в нього й наставив його, як приймати смерть.

Ескаль. Добри вечір, чесний отче.

Дук. Благословенне і благодать на тебе.

Ескаль. Звідкіля ти?

Дук.

Я не з цієї сторони. Случаєм
Тут пробуваю. Брат сьвятого чину.
Недавно із за моря, по наказу
Його сьвятійшества в особній справі.

Ескаль. Які-ж новини за морем?

Дук. Ніяких, хиба що там напала така
трясця на добрість, що тільки погібель вилі-
чить її²⁹). Тільки й шукають нового. Старим зро-
битись у чому-б ні було так небезпечно, як
благодатно бути статочним у всякому ділі. Че-
рез се щирости на сьвітї насилу вистачає про
вбезпеку громади, а безпечности до волі, щоб
товаришування було проклятушим³⁰). Над сією
загадкою морочить ся розум усього сьвіта.
Новина ся геть уже стара, а все таки щоденна.
Якої вдачі, будьласко, був ваш дук?

Ескаль. Такої, що над усяке инше побивання допевняєсь пізнати себе самого.

Дук. Яким він оддавався утїхам?

Ескаль. Більш веселив ся дивлячись на радощі инших, ніж чим небудь таким, чим думали його звеселити. У всьому сей пан був удержливий. Та лишім його случаям його, з молитвою, щоб вони були щасливі, а я-б хотїв знати, як ти, добродію, знайшов Клявдія? чи наготовивсь? Мені донесено, що ти його одвідав.

Дук. Він каже, що суддя не завзявся на нього ніяким злом, і впокорив ся смиренно перед присудом. А все таки чинить собі, по нашенпу своєї брєнности, многі обмільні обіцянки житїї. Та я, не жалуючи свого часу, переміркував його, і тепер він наваживсь умерти.

Ескаль. Ти заплатив небесам те, що був винен по своєму служенню, а вязникови істинний довг твого зваґня. Я старав ся для бідолахи аж до самого краю моєї совісти, та мій товариш суддя був такий суворий, що я не витерпів і сказав йому, що він само правосуддє.

Дук. Коли його власна жизнь одповідає суворости його, то воно йому й личить. Коли-ж би трапилось і йому вхибити, то він осудив сам себе.

Ескаль. Іду одвідати вязня. Бувай здоров.

Дук. Мир з тобою! (Виходять Ескаль і темничник).

Хто хоче Божий меч в руках держати,
Про сьвятість, як про строгість, мусить дбати,

В собі самому добре почуватись,
У благоді і в честі подвизатись,
Людей не більше і не менш карати,
Як на вагу свої неправди класти.
Паскуда той, хто иншого вбиває
За ті переступи, що сам у серці має.
Тройний два рази Анджельови сором,
Що він чуже виконує законом,
А сам ледачим зіллям заростає,
Гріхи під видом ангельським ховає.
Як лицемір, в переступах создавшись
І рід людський обманювати взявшись,
Мов той павук розкидує тенети
Та й ваговне захоплює в лабеті!
Я встану хитро против нечестивця.
З ним зляжеть ся обманена дівця,
Що він колись засватав та й покинув:
Сю ніч її він прийме на часину.
За підступ підступом вона заплатить,
І встоїть на давнішньому контракті. (Виходить).

АКТ ЧЕТВЕРТИЙ.

Сцена перва.

Сьвітличка в окопаній хатині.

Маряна сидить; хлопчик співає.

Пісн я.

Геть від мене з твоїми устами,
Що так солодко вміють манити,
І з очима, що ранком блищали,
Ранок досьвітком вміли дурити.
А мої поцілунки верни, о верни їх!
Се печаті кохання, та горе, непевні³¹).

Маряна.

Ну, годі вже співати, убірай ся!
Іде мій утішитель ось до мене,
Що часто радою втишав мій смуток.

(Виходить хлопчик. Входить дук).

Прошу, добродію, мене простити.
Хотіла-б я, щоб ти тут не побачив
Мене серед пісень; та оправджу ся
Перед тобою тим (і ти повіриш),
Що радощі мої їх ненавидять,
А веселить ся ними тільки горе.

Дук.

Се добре; хоть співання так чарує,
Що і ледаче часто робить добрим,

А добре до ледачого доводить.
Скажи мені, будьласко, чи сьогодні
Ніхто тут не пропитував про мене?
Як раз цієї пори обіцяв я тут із кимся зу-
[стрітись.

Мар'яна. Ні, ніхто не питав про тебе,
добродію. Я тут сиділа цілий день.

(Входить Ізабеля).

Дук. Я в кождім разі йму тобі віри. Час
настав як раз тепер. Я попрошу тебе відійти
трохи. Може я й покличу тебе, і се буде на
твою користь.

Мар'яна. Я все тобі, добродію, вдячна.
(Виходить).

Дук.

Рад, що ми тут зустрілись, і вітаю.
Що чути про намісника благого?

Ізабеля.

У нього сад є, мур кругом із цегли;
Від заходу під садом виноградник,
І в нім ізроблено з дощок ворота.
Одперти їх отсим ключем великим,
А сим маленьким фірточку у мурі,
Що з виноградника веде до саду.
Там обіцялась я в глухую північ
Зійти ся з ним.

Дук.

Чи ти-ж знайти зумієш

Дорогу сю?

Ізабеля.

Я примічала пильно
Все, що він говорив мені про неї,
Шепочучи в гріховному старанні,
І всяк показував її аж двічі.

Дук.

А чи між вами не було умови
Про деякі знаки, щоб їй сказати?

Ізабеля.

Ні, не було, а тільки щоб явилась
У темряві. Тут я йому сказала,
Що з ним не довго буду: бо служебка
Зо мною прийде, щоб мене чекати,
Поки я з братом ніби тут побачусь.

Дук.

Се видумано добре. Тільки я ще
Ні слова не сказав про се Марянї.
Агов! іди сюди, Маряно! Чуєш?

(Вертаєть ся Маряна).

Спізнай ся із дівцею сією.
Вона прийшла добро тобі зробити.

Ізабеля.

І я того-ж бажаю.

Дук.

Чи мені ти віриш,
Що я тебе шаную-поважаю?

Маряна.

Тебе я добре знаю, чесний отче.

Дук.

Візьми-ж знайому сю під руку,
У неї єсть історія для тебе.
Я підожду вас, тільки поспішайтеся:
Бо ніч надходить туманиста.

Маряна.

Вгодно?

Ходім зо мною. (Виходить Маряна з Ізабелею).

Дук.

О великий сани!

На тебе позирають мільйони

Дурних очий. І не списати чуток
Да поголосок і казок брехливих
Про те, що робиш ти, а гострий розум
Із тебе робить джерело химерне
Своїх нікчемних мрій, та й розтягає
Тебе на колесі фантазій диких.

(Вертаєть ся Маряна з Ізабелею).

Здорові! Ну, а що? умова сталась?

Ізабеля.

Вона готова на се діло, отче,
Коли ти їй порадеш.

Дук.

І пораю,

І навіть попрошу, щоб так зробила.

Ізабеля.

Тобі не треба говорити много,
Аби відходячи йому сказала
Тихенько й ніжно: „Не забудь же брата“.

Маряна.

Не бійсь за мене.

Дук.

Й ти не бій ся, дочко.

Він муж тобі по вашому контракту.
Звести до купи вас гріха не буде:
Бо ти обман своїм покриєш правом.
Ходім же та заходимось орати
Да сіяти, то буде що нам жати. (Виходять).

Сцена друга.

Темнична світлиця.

Входять темничник і Помпей.

Темничник. А ходи сюди, козаче? Чи
ти можеш одтяти чоловікови голову?

Помпей. Коли се молодик, добродію, то можу; коли-ж жонатий, то він — голова жінчина, а жінці я ніколи не відітну голови.

Темничник. Ну, ну, добродію, покинь свої баляндраси, відказуй мені просто. Завтра в ранці Клявдіо та Бернардіно мусять умерти, а в нашій темниці у громадського ката нема помічника. Коли візьмеш на себе помагати йому, то се тебе визволить із кайдан, а ні, то висидиш у неволі своє время і випустимо тебе з немилосерною хлостою: був бо єси знаним звідником.

Помпей. Добродію, був я беззаконним звідником з незазнаного часу, а тепер готов бути законним катом. Рад би я був прийняти де-яку науку від мого товариша.

Темничник. А гов, Абгорсоне! Де се Абгорсон дів ся? (Входить Абгорсон).

Абгорсон. Кличеш, добродію?

Темничник. Козаче, оцей чоловіга хоче помагати тобі завтра в твоїй езекуції. Коли думаєш, що се буде добре, договорись із ним на рік, та й нехай живе тут із тобою. А ні, то вжйй його на сей раз, та й відошли. Йому нічого пиндитись перед тобою: він був звідником.

Абгорсон. Звідником, добродію? Цур йому! він зневажить наше майстерство.

Темничник. Ну, ну, добродію. Важите всі рівно: і пірце потягне шаньку. (Виходить).

Помпей. Прошу тебе, добродію, коли твоя ласка (бо певно, добродію, в тебе є ласка, да тільки що дивиш ся шибеницею)³²⁾, се ти, добродію, величаєш свою роботу майстерством?

Абгорсон. Так, добродію, майстерством.

Помпей. Я чув, добродію, що живопись майстерство. І к—и, добродію, помагаючи мені в роботі, вживають живопись, то й доводять, що моє ремесство — майстерство. Яке-ж майстерство в тому, щоб вішати, не можу уявити, хоть мене завісьте.

Абгорсон. Добродію, се майстерство.

Помпей. А доведи-ж.

Абгорсон. Одежа кожного доброго чоловіка годить ся злодієви.

Помпей. Коли вона надто мала злодієви, добрий чоловік думає, що вона геть велика. Колиж вона надто велика злодієви, злодій думає, що вона геть мала. Так, одежа кожного доброго чоловіка годить ся злодієви³³). (Вертаєть ся темничник).

Темничник. З'єднались?

Помпей. Добродію, я буду йому служити, бо вбачаю, що вішання покаянніше ремесство від звідництва: він частійше просить прощення³⁴).

Темничник. Наготуй же, козаче, колоду й сокиру на ранок на четверту годину.

Абгорсон. Ходімо, звіднику, я навчу тебе мого ремесства. Йди за мною.

Помпей. Я бажаю навчитись, добродію, і вповаю, що як матимеш okazji вжити мене в свою власну чергу, дак побачиш, який я хисткий: бо далєбі, добродію, за твою добрість я мушу гарно тебе стратити.

Темничник. Покличте сюди Бернардіна та Клявдія. (Виходять Помпей і Абгорсон).

Жаль одного мені, не жаль другого:
Він розбішака, хоть би й брат мій рідний.

(Входить Клявдію).

Ось, Клявдію, дивись, твій смертний вирок.
Тепер глухая північ, а у восьмій
Годині ранком ти безсмертен будеш.
Де-ж Бернардін?

Клявдію.

Замкнувсь у сон так міцно,
Як праця неповинна, що наляже
На кости подорожнього потужно.

Темничник.

Яке добро йому зробити можна?
Іди-ж тепер, готуй ся. Тільки чуєш?

(Стукання за сценою).

Стучить! Нехай тебе утішить небо!

(Виходить Клявдію).

Ось зараз! Може се яке прощення,
Або відрочення сердезі смерті?
Витаю, чесний отче! (Входить дук).

Дук.

Да обгорнуть
Тебе духи нічнії благодотворні,
Темничнику ласкавий! Чи приходив
Сюди оце хто небудь перед мене?

Темничник.

Як продзвонили, щоб огонь гасити,
Ніхто.

Дук.

І Ізабеля?

Темничник.

Ані духа.

Дук.

То прийдуть незабаром.

Темничник.

Є потіха

Яка для Клявдія?

Дук.
Так, є надія.

Темничник.

Тугий намісник наш аж надто.

Дук.

Нї бо.

Живе він паралельно із чертою
Свого непохибного правосуддя.
Святою вдержливістю подавляє
Сам у собі те, що ув інших людях
Силкуєть ся властительно впиняти.
Коли-б він сам в такі гріхи заплутавсь,
Які карає, був би він тираном, (Стукання за сценою).
А так як є, він тільки правосуден.
Отсе-ж вони й прийшли. (Виходить темничник).
Який у нас темничник добрий! Рідко
Сталевий сторож до людей прихильний. (Стукання)
Що се? Як грукає! Се дух поспіху
Напав на чоловіка, що аж рани
Наносить непокірливим воротям.

(Темничник вертаєть ся, говорячи комусь за дверима).

Темничник.

Нехай зажде, поки отаман встане
Та впустить. Вже гукали, щоб схопив ся.

Дук.

Чи ще нема якого повеління
Про Клявдія? Невже йому вмирати?

Темничник.

Ніякого, добродію, наказу.

Дук.

Хоть сьвіт уже й надходить, а ти певно
Почуєш новину яку до ранку.

Темничник.

Се може ти що небудь знаєш, отче;
Я-ж думаю, що се не повелінне.

Ніколи ще приміру не бувало.
Пан Анджельо і в засіданні суду
Усій громаді заявив противне. (Входить посланець)
Се вже від нього.

Дук. А ось і помилюваннє Клявдієви.

Посланець. Господин мій посилає сю ноту, а через мене дальший наказ, щоб ти, пане, не відхиливсь від неї ні в найменшому артикулї, ні в часї, ні в матерії, ні в иншій обставинї. Добридень вам: бо як я вважаю, мало не дніє вже. (Відходить).

Темничник. Вволю його волю.

Дук (сам собі).

Оце його прощеннє, що купили
Гріхом, в котрому сам він провинив ся.
Проворно повертаєть ся переступ,
Що од високої вродив ся власти.
Як милосердує порок, то згода
Кохаєть ся у хибах гріховода.
А що, добродію? Які новини?

Темничник. Я тобі казав, отче. Пан Анджельо неначе думає, що я попущу попуск у моїй службі, побуджує мене сим незвичайним побудом. Дивно се менї: бо перше він не поступав так.

Дук. А дай, будьласко, послухати.

Темничник (читає). „Що ні почув би ти сьому навпаки, нехай Клявдія стратять о четвертій годинї, а Бернардіна — в полудне. Для більшої моєї певности пришли менї Клявдієву голову о пятій. Щоб се було зроблено з такою думкою, що більш на сьому зависло, ніж можемо тепер виявити. Тим не вхилайсь чинити свою службу, бо одвічати маєш під власною

опасністю“. — Що ти скажеш про се, добродію?

Дук. Хто він, сей Бернардіно, що треба стратити в полудне?

Темничник. Родом Циган, а родивсь і викохав ся тут. Се такий, що сидить у вязниці вже девять літ.

Дук. Як же се сталося, що неприсутний дук не випустив його на волю або не стратив? Чував я, що так чинити був його звичай.

Темничник. Його приятелі знай одпрошували його, і справді його справа, аж до Анджельового порядкування, не дійшла до несумнівного доводу.

Дук. А тепер виявилась?

Темничник. Найпевнійше, та й сам він не відпираєть ся.

Дук. Чи він же каявсь у темниці? Як він приймав неволю?

Темничник. Се такий чоловік, що боїть ся смерти не більше, як п'яного сну: недбалий, необачний і байдужний на те, що було або буде: безтямний на смерть і одчайнний на душогубство.

Дук. Не має поради?

Темничник. Нікого не слухає. Йому все давали волю в темниці. Дай йому втекти звідсіля, не схоче. Упєть ся разів кілька на день, коли не п'янствує днів кілька в ряд. Ми дуже часто будили його ніби на те, щоб вести на страту, і показували йому підроблений вирок смерті: не трівожило се його ані-же.

Дук. Ми зараз поговоримо про нього. На твомуу чолі, темничнику, написано чесність і статочність. Коли помиляюсь читаючи, то давнішня моя вміість обманює мене. Та сьмі-

ливо спущує на моє знаттє, як би воно ні сталоє. Клявдію, що маєш вирок його стратити, не більш переступив закон, як і сам Анджелию, що осудив його. Щоб зрозумів еси справу маніфестально, я прошу тільки чотири дні відрочити, і для неї ти мусиш зробити мені зараз небезпечну послугу.

Темничник. Яку-ж се, чесний отче?

Дук. Одложити смерть.

Темничник. Леле! як я можу се зробити, мавши годину обмежовану, і виразне повеліннє, під карою, предложити голову його перед очи Анджеля? Я попаду в таку біду, як і Клявдію, впоперечивши тут хоть трошечки.

Дук. Клянусь обітницею мого чину, що вбезпечу тебе, коли пійдеш за моєю радою. Нехай стратять сього Барнардіна сьогодні ранком і несуть його голову до Анджеля.

Темничник. Анджелию бачив їх обох і пізнає лице.

Дук. О! смерть уміє добре перевдягати, а ти їй можеш допомогти. Обстрижи голову, обголи бороду, і скажи, що сам покаєник бажав так обнажитись перед смертю. Ти знаєш, так звичайно буває. Коли що впаде на тебе більше, ніж дяка й добра фортуна, я клянусь моїм сьвятим, що прозакладую за се мою жизнь.

Темничник. Вибачай, чесний отче: се против моєї присяги.

Дук. Кому ти присягав: дуку, чи намісникови?

Темничник. Йому й його вповажненим.

Дук. Ти не думатимеш, що зробив яку вину, коли дук признає правоту твого поступка.

Темничник. Яке-ж у сьому вірояттє?

Дук. Не віроятте, а певність. Та бачивши тебе боязьким, що ні моя ряса, ні правдивість, ні моя намова не може легко нахилити, я пійду далше, ніж думав, щоб викоренити з тебе всі страхи. Дивись, добродію, ось дукова рука й печать. Ти знаєш се писання, не сумню ся, та й печатанне не незнайоме тобі.

Темничник. Знаю й се й те.

Дук. Тут заповідаєть ся поворот нашого дука. Прочитаєш, коли схочеш, зараз, то й довідаєш ся, що він буде тут днів через два. Се таке, що Анджельо не знає: бо він сьогодні одержить листи зовсім чудного змісту: про дукову смерть, а може про вступлення в який монастир, тільки ніяк не про те, що тут написано. Дивись: он сьвітова зоря підіймає вівчаря. Не вдавайсь у сумнів, як сим речам статись. Усе трудне робить ся тільки легким, як його знаєш. Поклич вашого ката та й нехай зотне голову Бернардінови. Я зараз його висповідую й наготую про лучче місце. Ти все ще сумніваєш ся? Та се абсолютно тебе зрезольвує. Ходімо звідсі. Вже мало не задніло. (Виходять).

Сцена третя.

Іншня сьвітлиця там же.

Входить Помпей.

Помпей. Я такий уже тут обізнаний, як був і в домі нашого ремества. Інший подумав би, що се власний дім пані З'їждженої: бо тут багацько її давніх знайомих. Перве, тут молодий пан Швидкий. Він сидить за провізію від рудого паперу та старого імбірю, на дев'ятьдесять і сім фунтів, що з них зробив п'ять

марок готовими грішми³⁵). Лихо матері! тоді імбірю не так то запитували, бо старі баби всі повмірали³⁶). Потім тут пан Скакун, по позву майстра Оксамита, купця, за які небудь чотири пари плаття з атласу персикового коліру, що доперсикували його до старецтва³⁷). Потім тут молодий Пустун і молодий пан Горлан і пан Мідяний Острог, і пан Здыхай-лакей, чоловік рапіри й кинджала, і молодий Торохкишеня, що вбив Веселого Книша, і пан Колипросто, колій, і бравий Черевикова-застїжка, великий мандрика, і дикий Полу-кінва, що заколов Кухля, і, здаєть ся, ще з сорок інших, усе великі подвижники в нашім реместві, а тепер Христа-радники. (Входить Абгорсон).

А б г о р с о н. Козаче, приведи сюди Бернардіна.

П о м п е й. Пане Бернардіне! Вставай, іди на шибеницю, пане Бернардіне.

А б г о р с о н. Агов, Бернардіне!

Б е р н а р д і н (за сценою). Пранці вам у пельку! Хто там горланить? Хто ви такі?

П о м п е й. Твої друзі, добродію, — кат. Мушиш, добродію, бути таким добрим, уставай та йди на страту.

Б е р н а р д і н. Геть, плуте, геть! я хочу спати.

А б г о р с о н. Скажи йому, що мусить розбуркатись, да ще й хутко.

П о м п е й. Будьласко, пане Бернардіне, прокинь ся тільки, поки стратять, а потім спи собі.

А б г о р с о н. Іди до нього та витягни.

П о м п е й. Уже йде, добродію, вже йде. Чути як тріщить солома. (Входить Бернардіно).

Абгорсон. Чи сокира на пласі, козаче?
Помпей. Зовсім готова, добродію.

Бернардін. Ну, що, Агорсоне? які в тебе новини?

Абгорсон. Правду сказати, добродію, хотів би я, щоб ти втонув у свою молитву: бо дивись, вирок прийшов.

Бернардін. Плуте, я пив усю ніч; ще не годжусь для нього.

Помпей. О! се ще лучче, добродію: бо хто не всю ніч, а досвіта повисне на шибениці, той ще твердіще спатиме в день.

(Входить дук).

Абгорсон. Дивись, добродію; ось іде твій духовний отець. Чи думаєш, що ми жартуємо?

Дук. Добродію, з мого милосердя, і почувши, як хутко ти одійдеш, прийшов я порадити тебе, втишити тебе й помолити ся з тобою.

Бернардін. Не за мною, отче. Я тяжко пив усю ніч, і хотів би, щоб у мене було більше часу, щоб наготовитись, або-ж вони вибють мені мізок друччєм. Не згоджуюсь умирати сьогодні, вірне слово.

Дук. Ой добродію! мусиш; тим я благаю, споглянь на подорож, у яку ти йдеш.

Бернардін. Клянусь, не хочу вмирати сьогодні, хоть би як мене хто вговорював.

Дук. Тільки-ж бо, слухай...

Бернардін. Нї слова. Коли маєш мені що сказати, прийди до мене у в'язницю: бо сьогодні не вийду з відтіля. (Виходить).

(Входить темничник).

Дук.

Незгіден ані жити, ні вмирати.
О серце претверде! Тепер, хлопята,
Ведіть його на плаху. (Виходить Абгорсон і Помпей).

Темничник.

Ну, мій пане,
Як в'язника знайшов єси сьогодні?

Дук.

Як звірь не наготовлений до смерти.
Перенести його в такому дусі,
Се був би гріх.

Темничник.

Сьогодні у в'язниці
Умер від лютої горячки, отче,
Пірат, завзятем знаний, Рагоціно.
Літ Клявдієвих буде, і волосє
І борода така, і головою
На нього схожий. Що, як ми zostавим
Ледачого сього на покаянне,
А Анджеля вдовольнимо піратом,
Що більш лицем на Клявдія похожий?

Дук.

О, сей случай сам Бог нам посилає!
Пошлімо зараз: час уже наблизивсь,
Що Анджелю призначив. Поспішай же
Та зараз посилай по повелінню,
А я ледачого вгрущати буду.

Темничник.

Се буде зроблено, чеснійший отче,
А Бернардін умре після полудня.
То як же Клявдія від смерти вкриєм,
Щоб ухилити ся мені від лиха,
Як знатимуть, що він іще на сьвітї?

Дук.

Ось як. Замкни їх у місця таємні.
Ще сонце із небес не зробить двійчі

Свого витання тварям земнородним,
А ти вже будеш заманіфестован.

Темничник.

Готов по твому чинити, отче.

Дук.

Так посилай же голову негайно.

(Виходить темничник).

Тепер до Анджеля писати буду
(Темничник однесе), нехай він знає,
Що я наблизив ся вже до домівки,
І що, задля причин великих, мушу
Вертати ся публично, і зустріне
Мене він у сьвященної криниці
Під містом, а звідтіль поважним ходом
Торжественно із Анджелем ми йтимем.

(Вертаєть ся темничник).

Темничник.

Ось голова. Я хочу сам її доставить.

Дук.

Се буде добре, і вертай ся хутко,
Бо хочу про таке тобі сказати,
Що тільки ти один достоєн чути.

Темничник.

Я поспішу. (Виходить).

Ізабеля (за сценою).

Мир вам! Гов! відчиніте.

Дук.

Се голос Ізабелі. Йде спитати,
Чи братови помилування вийшло.
Та я втаю від неї її щасте,
Щоб із одчаєння зробить небесну втіху,
Як не зостанеть ся надії в неї. (Входить Ізабеля).

Ізабеля.

Гов! З дозволу твого, чеснійшій отче.

Дук.

Добридень, гарна і кохана доню!

Ізабеля.

Найлуччий день від панотця сьвятого.
Прислав намісник братови прощення?

Дук.

Вже визволив його на віки з сьвіту,
І голову до Анджеля послали.

Ізабеля.

Ні, се не може статись.

Дук.

Отже сталося.

Яви свій розум, дочко, у терпінні.

Ізабеля.

О, побіжу та вирву йому очі!

Дук.

Тепер тебе не пустять перед нього.

Ізабеля.

Нещасний Клявдію! нещасна Ізабеля!
Зрадливий сьвіте! Анджельо проклятий!

Дук.

Не вшкочить се йому, ані поможе
Тобі й на йоту: то вгамуй ся, доню,
Пред Господом свою повергни справу.
Уваж, що я кажу, сама побачиш,
Що в мене кожне слово — щира правда.
Дук завтра вернеть ся... Не плач бо, годі!
Се виявив мені один із братій,
Його отець духовний. До Ескаля
І Анджеля прийшло вже повелінне,
Щоб наготовились його стрічати
Під містом і зложить своє владництво.
Коли ти схочеш провести свій розум
По добрій стежці, що тобі вкажу я,
То над сим гріховодником пометиш ся,

А в дука милость і у всіх шанобу
Заслужиш.

Ізабеля.

О, ве́ди мене, як знаєш!

Дук.

Оддай сей лист ченцю Петру від мене.
Се той, що він прислав мені від дука.
Скажи, се знак, що хочу з ним зійти ся
В Марянинім дому сієї ночі.
Там і про неї й про тебе з'ясую,
І проведе тебе він перед дука.
Тоді ти Андже́ля обвинуватиш
У вічі просто; я-ж, чернець смиренний,
Мішатись у таку не можу справу.
Неси-ж сей лист, утри гірку́ю воду
З очий веселим серцем, і цурай ся
Мого сьвятого чину, коли стежку
Твою поплутаю. Хто се надходить?

(Входить Люціо).

Люціо.

Добри́вечір, мій отче! Де-ж се дів ся
Темничник наш?

Дук.

Добродію, він вийшов.

Люціо. О прекрасна Ізабельо! у мене
зблідло серце, як побачив, що в тебе так по-
червоніли очі. Мусиш терпіти. Я готов обідати
й вечеряти водою та висівками. Не сьмію задля
голови наповнити собі живота³⁸). Одна ситна
страва зсунула-б мене з глузду. Та кажуть,
що дук буде тут завтра. Далєбі, Ізабельо, я
любив твого брата. Коли-б наш старий фан-
тастик дук замісь темних кутків сидів дома,
він би був живий. (Виходить Ізабеля).

Дук. Добродію, дук на прочудо мало вважає на твої балаки; та лучче для тебе, що вони не схожі на нього.

Люціо. Ти, ченче, не знаєш дука так добре, як я. Він луччий мисливець, ніж ти думаєш.

Дук. Ну, ти за се колись одвічатимеш. Бувай здоров.

Люціо. Ні, постій; я пійду з тобою. Я можу тобі розказати гарні речі про дука.

Дук. Ти вже розказав про нього надто много, добродію, коли се правда; а коли неправда, то ні одного не було-б доволі.

Люціо. Раз я був перед ним за те, що зробив дівчині дитину.

Дук. Ти вдіяв таке?

Люціо. Та вже-ж удіяв; та я наготовивсь присягти: а то-б оженили мене з гнилою сливою.

Дук. Добродію, твоя компанія більше принадна, ніж чесна. Зоставай ся здоровий.

Люціо. Ні, далєбі, пійду з тобою аж до кінця вулиці. Коли сороміцька розмова тебе ображає, то її буде в нас дуже мало. Я, ченче, так як той репях: учеплюсь. (Виходять).

Сцена четверта.

Сьвітлиця в Анджельовім замку.

Входять Анджельо та Ескаль.

Ескаль. Кожен його лист, що напише, опровергає другого.

Анджельо. Найдивнійшим і противним робом. Його поступки дуже схожі на безумство. Дай Господи, щоб його розум не помішав ся!

І чого се нам стрічати його за ворітьми й там вертати нашу власть?

Ескаль. Не догадуюсь.

Анджелъо. І про що нам оголошувати за годину перед його входом, що коли хто хоче пересуду кривди, то щоб подавали свої просьби на вулиці?

Ескаль. Тут він показує такий резон: щоб відбути жалоби й слобонити нас од винувачення на потім, що не матиме вже ніякої сили против нас.

Анджелъо.

Ну, то прошу-ж тебе, нехай об'являть.

У ранці я зайду по тебе, пане.

З'ясуй і всім таким, котрі повинні

Його стрічати.

Ескаль.

З'ясую. На добраніч. (Відходить).

Анджелъо.

Добраніч.

Ся справа безобразить мене, робить

Безтямним і нездібним ні до чого.

Розквітчана дівиця, та й високим

Властителем, що против сього право

Гострив, і тільки ніжна соромливість

Їй не дає кричати про дівочу

Утрату. От би поговір пустила!

Та може розум ще її й зосьмілить?...

Ні, ні: бо власть моя така велика

Довірем, що ніхто мене скандалом

Не зможе доторкнутись не погибши.

А він би жив, коли-б та не буянне

Із молодим завзяттям не лякало,

Що він колись захоче відомстити

За жизнь свою, що викупив так скверно.

А все таки нехай би жив... О леле!
Згубивши правий шлях, хоч як хлопочеш,
Ніщо не йде на лад: і хочеш, і не хочеш.
(Виходить).

Сцена пята.

Поле за містом.

Входить дук у своїй звичайній одежі та чернець Петро.

Дук (дає йому листи).

Подай листи єї слухної години
Мені до рук. Темничник нашу думку,
І що ми хочемо чинити, знає.
Поставивши на ноги справу, мусиш
До вказаної ціли поспішати,
Хоч иноді, як нагода покаже,
Сюди й туди тобі прийдець ся зббчить.
Іди до Флявія й скажи про мене,
Теж Валентину, Ролянду і Крассу.
Нехай із трубами ідуть до брами;
Та перше Флявія пришли до мене.

Петро.

Все як найскорше поспішу зробити. (Виходить).

(Входить Варрій).

Дук.

Спасибі, Варріє: ти не загаявсь.
Ходімо вкупі. Ось і інші друзі
Нас привітають зараз, любий Варре. (Виходять).

Сцена шеста.

Вулиця коло міської брами.

Входять Ізабеля та Маряна.

Ізабеля.

Не навпрямки так говорити — гидко.
Хотіла-б я сказати правду, тільки

Так винуватити його, се діло
Твоє. Пораяно мені зробити
Се, як він каже, для благої ціли.

Маріяна.

Послухай ся його.

Ізабеля.

Ще надто каже,
Коли-б заговорив він против мене,
До сторони противної схилившись,
Щоб я не думала: чудне се діло!
Бо гіркота на те в сьому лікарстві,
Щоб солодко було в кінці від нього.

Маряна.

Хотіла-б я, щоб Петр чернець...

Ізабеля.

Цить! ось він.

(Входить чернець Петро).

Петро.

Ходімо, я знайшов таке вам місце,
Що дука ви побачите з близенька.
Він не мине вас. Вже два рази труби
Трубили. Благородні городяни
Значнійші позаймали вже ворота,
І дуже хутко дук увійде в місто.
То й ми не гаймо ся, ходімо зараз! (Виходять).

А К Т П Я Т И Й.

Сцена перва.

Майдан під міськими ворітьми.

Маряна (під покривалом), Ізабеля і Петро оддалеки. Входять ріжними дверима дук, Варрій, панове, Анджельо, Ескаль, Люціо, темничник, отамани й міщани.

Дук.

Достойний мій братко, бувай здоровий!
Старий наш вірний друже, раді бачить.

Анджельо й Ескаль.

Поздоровляємо твою високість
З благополучним прибуттем до дому!

Дук.

Премногі наші дяки обоім вам.
Розпитували ми про вас і чули
Таке хороше про правдивість вашу,
Що дух наш упинити ся не може,
Щоб вам не виявить прилюдно дяку,
Попереджаючи нагороду більшу.

Анджельо.

Все більш та більш в довгах я в тебе, князю.

Дук.

Твої заслуги голосні і шкода
Була-б їх замикать в темниці серця.

Вони заслужують, щоб їх скріпити
Писанням мідяним, міцним жилищем
Против зубів часу і ржи забутку.
Дай руку, і нехай піддані бачять,
Як ми бажаємо їм показати,
Що наші явні ласки возвіщають
Сердечне до тебе благоволенне.
А ти, Ескале, йди по другу руку :
Обидва ви підпори наші добрі.

(Чернець Петро й Ізабеля виступають на перед).

Петро.

Тепер твоя пора. Кричи у голос,
І стань на вколішки.

Ізабеля.

О, правосуддя!

Пресьвітлий дуку! прихили твій погляд
До скривдженої — я-б хотіла мовить :
Дівиці! Не сором царського ока,
Достойний дуку, дивлячись на инше,
Поки мене не вислухаєш в щирім
Моїм жалю і суду нам не зробиш
По чистій правді, правді, правді, правді!

Дук.

Скажи-ж, яка тобі й від кого кривда?
Та коротко. Ось Анджелио вельможний
Дасть суд тобі, а ти йому відкрий ся.

Ізабеля.

О дуку! ти велиш мені у чорта
Шукать спасення. Вислухай, благаю,
Ти сам. Бо те, що мушу я сказати,
Або мене скарає як неправда,
Або-ж у тебе вимусить карання.
О, вислухай мене, благаю, тут же!

А н д ж е л ь о.

Мій царю, я боюсь: вона сказалась,
Бо не могла вблагать мене за брата,
Що стято по закону.

І з а б е л я.

По закону!

А н д ж е л ь о.

То гірко говоритиме і чудно...

І з а б е л я.

І дуже чудно й дуже справедливо.
Хиба-ж воно не чудно, що проступник
Сам Анджельо, і що він душогубець?
Не чудно, що перелюбний він злодій
І лицемір і дівиченасильник?
Хиба-ж воно не чудно та й не чудно?

Д у к.

Се чудно десять раз.

І з а б е л я.

І се так вірно,

Як те, що Анджельом він зветь ся. Правда
Все буде правда до кінця всіх віків.

Д у к.

Пріч із очий нещасну сю людину!
Вона говорить се умом стерявшись.

І з а б е л я.

О князю! заклинаю, коли віриш,
Що на землі не всі ще блага,
Не зневажай мене через ту думку,
Що я стерялась! не роби неможним,
Що тільки нам здаєть ся неподобним!
Хиба неможна річ, щоб і ледащо
Найпаскуднійше на землі здавалось
Таким сьвятим, поважним, правим,
Як Анджельо всесовершений? Так же,

Так само й Анджельо в своїй одежі,
Характері, титулах і повазі
Ледашом що-найгіршим бути може.
Вірь, князю, що коли він менше,
То він ніщо. Ні, він ще більше,
Ніж я назвати ледарство зумію.

Дук.

Клянусь честю, хоть вона й безумна, —
Бо я в тім певен, — то її безумство
Чудно-розумне будування має.
Такої повязі із мислю мислі
Ніколи не чував я у безумних.

Ізабеля.

О милостивий князю! не чіпляй ся
За се, ані жени розсудку з мене
Задля недовірства. Ні, твій розсудок
Нехай тобі послужить, щоб та правда,
Що заховалась, об'явилась.

Дук.

Многі

Розумні люди мають менше толку.
Що-ж ти мені хотіла розказати?

Ізабеля.

Я Клявдія сестра. За любодійство
Із нього голову знять присудили,
І Анджельо його судив. Я на іскусі
Черницькому була, і брат по мене
Прислав якогось Люція.

Люціо.

Мене прислав він,

Коли се вашій милости угодно.
Приходжу я від Клявдія до неї
Й прошу її поспробувати, може
У пана Анджеля-б їй пощастило
Бідаху брата відпросити.

Ізабеля.

Правда.

Дук.

Тебе не прошено тут говорити,

Люціо.

Ні, князю, та не прошено й мовчати.

Дук.

То я прошу тепер. Зміркуй се добре,
І, як до діла дійдеш ся, моли ся,
Щоб бути правим.

Люціо.

Я за се ручаюсь —

Перед твоєю...

Дук.

За себе ручай ся,

Себе оберегай.

Ізабеля.

Сей пан промовив

Частину повісти моєї.

Люціо.

Вірно.

Дук.

Воно і вірно може, та не добре
З речами пориватись. — Ну, що далій?

Ізабеля.

Прийшла тоді я до сього злочинця,
Намісника...

Дук.

Говориш по дівочки.

Ізабеля.

Прости мене за се: до речі слово.

Дук.

Поправилась. Ну, далій.

Ізабеля.

Річ коротка.

Відсунувши все непотрібне на бік,
Як я його вгущала, як просила
І перед ним на вколішках стояла,
Як він збивав мене, як опинаясь
(Бо довго се тяглося), — я приступаю
Із горем і стидом до закінчання.
Він не хотів ослобонити брата,
Коли я не оддамсь безгрішним тілом
Його гидкій, розпудженій ласоті.
І послі довгого бороття гору
Моя любов сестри взяла над честю.
Я уступила. Тільки в ранці рано
На другий день, своє вхопивши, шле він
Відтяти голову бідасі брату.

Дук.

Се вельми річ подобна.

Ізабеля.

О колиб-то

Вона була така подобна, як правдива!

Дук.

Клянусь небом, бідолашна дуρο!
Або сама не тямиш, що говориш,
Або-ж тебе против його поваги
Підкуплено у практиці паскудній.
Раз те, що він стоїть без плями в правді,
А друге, що нема в тому резону,
Щоб хто карав гріхи з таким завзяттям,
Сам бувши грішен. Будь він в тім-же винен,
Він важив би твого з собою брата
І не стинав його. Се хтось підстроїв
Тебе на Анджеля. Признайся по правді,
Скажи, хто підучив тебе з прошенням
Сюди явити ся?

Ізабеля.

Отсе і тільки?

О, сохрани́те-ж ви, небесні сили,
Мене в терпінні, і як прийде время,
Одкрийте ледарство, що загорнулось,
Закуталось так хитро в лицемірство!
Храни тебе Господь від горя, князю,
З яким я звідсі скривджена вихожу
І так зневірена.

Дук.

Я добре знаю,

Готова ти втекти. Агов, темничник!
Веди її в тюрму. Чи то-ж дозволим,
Щоб ядовите і стидке дихання
Торкнулось до близької нам особи?
Тут махінація якась повинна бути.
Хто знав, що ти сюди явитись хочеш?

Ізабеля.

Той, що хотіла-б я його тут бачить:
Чернець Людовік.

Дук.

Мабуть сповідник твій?

Хто знає Людовіка?

Люціо.

Я, мій князю,

Я знаю. Се чернець непосидючий.
Я не люблю його. Коли-б він не духовний,
Провчив би я його за марні речі
Против твоєї милости в небу́тність.

Дук.

Против мене? Ну, се чернець хороший!
І на намісника мого сю бідну
Цькувати! Ізнайти його негайно!

Люціо.

Ще вчора у ночі я бачив, князю,
Її ченця того. Чернець ледачий,
Паскудний волоцюга.

Петро.

Милуй Боже

Тебе, мій князю, царственный владико!
Стояв я тут і чув, як зневажали
Твій слух царський. Одно, що ся небога
Твого намісника страшенно кривдить.
Він чист, і так не прикасавсь до неї,
Як і ніхто з людей ненарождених...

Дук.

Я так і думав. А чи ти не знаєш
Ченця Людовіка, що річ про нього?

Петро.

Се чоловік сьвятий, благословенний,
Не волоцюга і не непосіда,
Як про його тобі сей пан провадить.
На честь мою, сей чоловік із роду
Твоєї милости ще не зневажив.

Люціо.

Мій князю, далєбі, найпаскуднїйше.

Петро.

Ну, добре, сам він прийде оправдатись;
Тепер же він нездужає, мій князю,
Грізною фєброю. По його просьбі —
Він знав, що й Анджеля обвинуватять —
Прийшов я перед тебе говорити
Його устами, що він зна, що правда,
А що неправда. Він і заприсягне,
І доводи які хотя представить,
Коли-б нї позвано його у сьвідки.
І перш усього буду сю небогу —
Щоб оправдить достойного вельможу,

Котрого так у вічі винуватять, —
Я в вічі буду тут же обличати.

Д у к.

Послухаєм твоєї речи, отче.

(Ізабелю виводять зі стражею, а Маряна виступає).

Ну, Анджельо, мій брате, я тут буду
Безсторонним. Будь сам своїм суддею.
Отсе твій свідок, чесний отче? Перше-ж
Нехай вона своє лице покаже.

М а р я н а.

Прости, мій князю, я лица не можу
Тут показати, поки муж не скаже.

Д у к.

А дак, ти замужем?

М а р я н а.

Ні, князю.

Д у к.

Ти ще дівиця?

М а р я н а.

Ні, мій князю.

Д у к.

Що-ж ти?

Вдова?

М а р я н а.

Ні, князю, й не вдова.

Д у к.

То що-ж ти?

Ніщо? Не дівка, не вдова й не жінка?

Люціо. Мій князю, мабуть вона шлюха.
Бо з тих богацько таких, що ні дівки, ні вдови,
ні мужні жони.

Д у к.

Нехай мовчить козак сей. Я хотів би,
Щоб він так цупко говорив про себе.

Люціо. Добре, мій князю.

Маряна.

Мій князю, признаюсь, що я не мужня,
І признаюсь, що я і не дівця.
Я знаю мужа, тільки муж не знає,
Що знав мене...

Люціо. Він був п'яний тоді, мій князю.
Інакше й не можна...

Дук.

Задля твого мовчання я хотів би,
Щоб і ти сам таким був...

Люціо.

Добре, князю.

Дук.

Так се про пана Анджеля не свідок.

Маряна.

Тепер я приступлю до сього, князю.
Та, що винить його в любовіянні,
Винить і мужа мого так-же само,
І на таку годину се відносить,
Як я в своїх руках його держала
У півняві любови.

Анджельо.

Винуватить

Вона ще й иншого когось пріч мене?

Маряна.

Ні, скільки знаю.

Дук.

Ні? а ти-ж говориш

Про мужа.

Маряна.

Так, про Анджеля, мій князю,
Що думає, не знав мене ніколи,
І думає, що знає Ізабелю.

А н д ж е л ь о.

Се щось чудне. Одкрій своє обличє.

М а р я н а.

Мій муж велить, — я мушу показати. (Одкривши).

Се, Анджельо жорстокий, те обличє,
Що ти себе колись достойним кляв ся
Дивити ся на нього. Се рука та,
Що по контракту ти замкнув своєю.
Се тіло те, що я із Ізабелі
Зняла обіцянку і вдовольнила
Тебе в садівому домку твому
Її персоною, як ти се думав.

Д у к.

Чи знаєш ти сю молодицю?

Л ю ц і о.

Тілом,

Вона говорить.

Д у к.

Цить! Нї слова більше!

Л ю ц і о.

Доволї, князю мій.

А н д ж е л ь о.

Мій князю,

Сказати мушу щирю правду: знаю.
Пять лїт назад лицяв ся я до неї,
Та розійшлись ми, — частю за придане,
А більше через те, що добра слава
В легку, зурївочну перевернулась.
Навпослї-ж я не говорив із нею,
Не бачив ся і не чував про неї.
Клянуща честю.

М а р я н а.

Благородний князю!

Як сьвіт із неба йде, а із дихання

Слова, і так як розум єсть у правді,
А правда у добрі, його жона я.
Обручена так міцно, як словами
Звязати можна обітницї. Князю,
В вівторок у ночі в саду, в бесїдцї
Познав мене він, як жону. Коли се
По правді я кажу, звели піднятись
Мені з колін; а ні, тоді на віки
Нехай зостанусь камнем нерухомим.

А н д ж е л ь о.

Я тільки усьміхавсь і досї, князю
Мій добрий. Даймож правосуддю волю!
Мое терпінне вичерпалось. Бачу,
Що безрозумні сї шерепи, бідні,
Не инше що, як тільки інструменти
Когось потужного, що їх настроїв.
Дозволь мені сї кознї розв'язати.

Д у к.

З великою охотою. А потім
Карай їх так, як сам найлучче схочеш.
О дурню ченче і єхидна бабо,
Що з другою, що вийшла, зговорилаєь!
Чи вже здаєть ся вам, що ваші клятви,
Хоть би й єв'ятих із неба поскликали,
Свидїтельствами будуть против чести
І вірности, під нашою печаттю? —
Ескале, любий пане, сядь із братом,
Та поможи йому знайти сю кривду,
Звідкіль вона взялась. Тут мусить бути
Іще один чернець, що їх настроїв.
Нехай мені його знайдуть негайно.

П е т р о.

Коли-б то він тут трапив ся, мій князю!
Бо він і раїв їм тобі жалїтись.

Темничник знає, де його шукати.
Він міг би знайти.

Дук.

Іди негайно. —

(Виходить темничник).

А ти, мій благородний, вірний брате,
Тебе тикаєть ся найблизше справа.
Ізмий свої зневаги як найлучче
Усякими караннями. — На хвильку
Зоставлю вас, а ви не покидайте,
Аж докіль сих клеветників ледачих
Судом не дійдете, що се за люди.

Ескаль. Мій князю, ми розберем діло
добре. (Виходить дук). Сіньоре Люціо, чи не казав
ти, що Людовік персона безчесна?

Люціо. *Cucullus non facit monachum*³⁹). Ні
в чім не честен, тільки в одежі, та ще й такий,
що говорив напаскудніші речі про князя.

Ескаль. Ми проситимем тебе зістатись
тут, поки він прийде, і вдарити ними проти
нього. Побачимо, що сей чернець знаний гультай.

Люціо. Який тільки є в Відні, даю слово.

Ескаль (до прибічника). Поклич сюди ту
саму Ізабелю. — Хотів би я поговорити з нею.
Дозволь, вельможний Анджельо, допросити її.
Побачиш, як я її оброблю.

Люціо. Не лучче як і він, по її опові-
данню.

Ескаль. Що кажеш?

Люціо. Да те, добродію, що по думці:
коли-б ти обробив її на самоті, дак вона-б
скорше призналась. Може прилюдно соромити-
меть ся. (Вертають ся отамани з Ізабелею, дук у чер-
нечій одежі і темничник).

Ескаль. Я розпочну з нею роботу темно.

Люціо. Так і треба: бо жінщини легкі опівночі.

Ескаль (до Ізабелі). Приступи, добродійко. Тут є одна дворянка, що перечить усьому, що ти казала.

Люціо. Мій пане, ось іде сей гультай, що я про нього казав; ось, із темничником.

Ескаль. У саму пору. Не говори до нього, докіль ми кликнемо тебе.

Люціо. Мум.

Ескаль. Ходи сюди, добродію. Чи підучував ти сих жінок клепати на вельможного Анджеля? Вони признались, що підучував.

Дук. Се брехня.

Ескаль. Як! Чи ти знаєш, де ти?

Дук.

Шаную твій великий сан: бо й чорта Шанують часом за престол огняний.
Де князь? Він мусів би мене почути.

Ескаль.

Князь — ми; ми й вислухаємо, що скажеш.
Гледи-ж, кажи по правді.

Дук.

Ну, хоть сьміло.

Се ви прийшли сюди, нещасні душі,
Ягнятко у лисиці рятувати?
Прощай же, нагородо! Князь од'їхав?
Одїхала і ваша з ним пропажа.
Князь чинить негаразд, що так збуває
Вас у проханні вашому до нього,
І вашу справу віддає в ледачі
Уста тому, кого ви позивали.

Люціо.

Гультай! Се той, що я казав про нього.

Ескаль.

Як, ченче ти без чести і поваги!
Ще з тебе мало, що навчав сих женщин
Клепати на достойного вельможу:
Ти ще своїми скверними устами
Перед свідителями, його ушима,
Назвав його ледачим? І до князя
Скікнув esi самого, докоривши
Його неправосуддем? — А беріте
Його звідсіль, та зараз на тортури!
Ми повитягуємо всі сугави,
Дознаємось, який у тебе задум.
Неправосуден? га!

Дук.

Не горячи ся так. Князь не посьміє
Тягти й мого мізинця, як і в себе.
Я не його підданий, не тутешній.
Мої діла в його землі відкрили,
Що робить ся у вас тут у столиці.
Я бачив, як порок кипить-шумує,
Аж поти, поки через край поллеть ся.
Є в вас закони на всі переступи,
Та їх так добре всюди покривають,
Що і грізні статути — мов ті вірші
По циркульнях, що тільки регіт роблять⁴⁰).

Ескаль.

Клепать на край наш! А ведіть в темницю!

Анджельо.

Що скажеш ти, сіньоре, против сього?
Чи се-ж не той, що ти казав про нього?

Люціо. Се він, вельможний пане. —
А ходи лишень сюди, люба лисино! Чи ти
мене знаєш?

Дук. Я памятаю тебе, добродію, по твоєму голосу. Я зустрів тебе в темниці, під князьку небутність.

Люціо. О! так воно? А чи памятаєш, що ти казав про князя?

Дук. Як найлучче, добродію.

Люціо. Так, добродію? І князь у тебе був плотоугодник, дурень, страхопуд, як ти про нього розказував?

Дук. Добродію, треба-б тобі помінятись персонами зо мною, перше ніж робити се моїм розказуванням. Се ти так говорив про нього, а й геть більше, геть гірше.

Люціо. Ах, ти проклятий дідугане! Хиба я не рвонув тебе за носяку, щоб так не говорив?

Дук. Завіряю, що я люблю князя як самого себе.

Анджельо. Дивітесь, як ледачий згнічуєть ся. послі своїх зрадливих брехень!

Ескаль. З таким гультаєм нічого й балакати. Ведіть його в темницю. — Де темничник? Одведи його в туряку. Та закуй добре в кайдани, не давай більш п'ятякати. Одведи й сих шереп із другим їх прихильником. (Темничник хоче взяти дука).

Дук. Стій бо, добродію, зажди хвилинку.

Анджельо. Як! він становить ся опір? Поможі йому, Люціо.

Люціо. А ну, добродію! ну бо, добродію! та ну бо вже, добродію! Йди! Чого се ти так закаптурував свою лисину? Покажи лишень нам твоє плутове обличчє, щоб тебе болячка вдавила! Покажи свою вовчу пику, та й висі собі цілу годину на шибениці. Не хочеш? (Зриває чернечий каптур і виявляє дука).

Дук.

Ти первий з ледарів, що робиш дука.
Темничнику, за трьох тобі ручаюсь.
Не крий ся, пане, бо чернець з тобою (до Люція).
Слівце тут перемовить. — Не пускати!

Люціо.

Ще й гірше шибениці тут щось буде.

Дук (до Ескаля).

Що ти казав, прощаю. Сядь на місце.
А се ми займемо. — За дозволенням. (До Анджеля).
Коли ще маєш слово, чи лукавство,
Чи безсором, щоб ним оборонятись,
То говори, поки я свою повість
Скажу; а то часу не буде.

Анджельо.

Князю,

О мій грізний! я був би винуватим
Більш ніж сама вина, коли-б ще думав,
Що не розгадано мене. Я бачу:
Тобі, мій князю, мов небесній силі,
Одкриті всі мої духовні ходи.
Не налягай же, добрий князю, довше
На стид мій, а нехай моє признание
І вироком у тебе буде, щоб негайно
Осуджено мене на смерть. Про се я
Тебе благаю, про єдину милость.

Дук.

А приступи, Маряно. — Ну, скажи нам,
Чи заручив ся ти на шлюб із нею?

Анджельо.

Так, заручив ся, князю.

Дук.

Іди-ж із нею зараз повінчай ся.
Ти, ченче, їх звінчаєш, потім знову
Сюди його... Темничнику, йди з ними!

(Виходять Анджельо, Маряна, Петро і темничник).

Ескаль.

Його безчесність більш мене дивує,
Мій князю, ніж уся чудна ся справа.

Дук.

Як бачиш, Ізабельо, той чернець твій
Тепер твій князь. Да тільки, як я радив
Тобі по божому, так буду й нині,
Бо з рясою не одмінив я серця.

Ізабеля.

Прости, мій князю, що я турбувала
Твоє князьке височество незнане.

Дук.

Прощаю, люба Ізабельо. Будь-же
І ти до нас такою негнівною.
На серці в тебе братня смерть, я знаю.
Дивуєшся ти може, що я скрився,
Стараючись його ослобонити,
І не явив своєї власти зараз,
А дав йому загинути. О добра діво!
Се тільки смерть його швидка зробила,
Котра не хутко, думав я, наступить,
Що я у задумі так помилився.
Мир з ним! Та жизнь далеко лучча,
Що смерті нічого вже їй боятись,
Ніж та, що живучи боїть ся смерті.
Утішся, що твій брат хоть сим щасливий.

(Вертають ся Анджельо, Маряна, Петро й темничник).

Ізабеля.

Втішатиму себе, мій добрий князю.

Дук.

Задля Маряни мусиш ти простати
І новоженця, що до нас надходить,
Котрий своєю в'явою гідкою
Твою високу честь отак принизив.

Та осудив на смерть він твого брата,
Сам провинивши двійчі: в івгалтуванні
Сьвятої чистоти і обітницї,
Що братови твому життє дарує;
То й милосердіє закону кличе
Великим покликом, його словами:
Щоб Анджеля за Клявдія узяти
І смерть за смерть, за поспіх всюди поспіх,
За вгайку вгайка і за міру міра.
Однаким за однаке всюди платять.
Отсе-ж ти, Анджелю, так провинив ся,
Що й оправданнем ти-б собі зашкодив.
Присуджуем тебе до тої плахи,
Де й Клявдій нахилив ся перед смертю,
І с тим-же поспіхом самим. — Беріте.

М а р я н а.

О милостивий князю! я вповаю,
Що мужем ти не насьміявсь із мене.

Д у к.

Із тебе мужем муж твій насьмяв ся.
Отсе-ж, щоб честь твою оборонити,
Я думав, треба вас було звінчати;
А то-б твоє із Анджелюм знайомство
Лежало в тебе плямою на житні,
І не дало-б тобі добра здобутись.
Бо хоть його достатки йдуть на князя
По конфіскації, та ми вдові їх
Даєм, щоб луччий муж їй ізнайшов ся.

М а р я н а.

О дорогий мій князю! я не хочу
Ні другого, ні луччого супруга.

Д у к.

Шкода просити, ми не переміним.

М а р я н а (на вколішках).

Мій любий князю!

Дук.

Марно труд потратиш.

Ведіть його на смерть. (До Люція). А ну, мій пане...

Маряна.

О, добрий князю!... Ізабельо,
Кохана! потягни за мене руку.
Позич мені колін, а я до віку
Тобі слугою буду, поки жити.

Дук.

Ти против розуму її благаєш.
Коли-б вона коліна преклонила,
Дух брата виламав би ся зі склепу,
І в острасі її вхопив би звідсі.

Маряна.

Кохана Ізабельо, стань зо мною
На вколішки. Не говори нічого,
Аби зняла у гору руки мовчки.
Я буду говорити. — Люди кажуть,
Що луччими переступи нас роблять,
І що за те, що трохи були впали,
Ми й надто ще піднімемось у гору.
Так може буде із моїм супругом.
О Ізабельо! дай колін в поруку...

Дук.

За Клявдієву смерть він умирає.

Ізабеля (на вколішках).

Все милостивий князю! Я благаю.
Дивись ти на стратенця так, як ніби
Мій брат був жив іще. Мені здається,
Що він справлявся у справах неосудно,
Аж поти, поки не дививсь на мене.
Коли се так, нехай живе на сьвіті.
Мій брат на смерть присуджен правосудно:
Бо вдіяв те за що його екарали.
Його ж проступок був — погана думка,

Котру годить ся схоронити в землю,
Бо згинула ще на своїй дорозі.
За наші мислі нас судить не людям,
А наші задуми, се тільки мислі.

Маряна.

Так, просто мислі, милостивий князю.

Дук.

Даремна праця. Встаньте, говорю вам.
Згадав я ще один тут непорядок.
Темничнику, яким се робом сталося,
Що Клявдія не в слухну пору стято?

Темничник.

Такий наказ був.

Дук.

І він був по формі?

Темничник.

Ні, добрий князю. Він гонцем був прислан.

Дук.

За се тебе від служби одставляєм.
Оддай ключі.

Темничник.

Прости мені се, князю.

Я думав, се недобре, й сумнівав ся;
Подумавши-ж про се гаразд, розкаявсь.
А в доказ правди ще й тепер в темниці
Живий один такий, що вмерти мусів
По тайному наказу. Я загаявсь.

Дук.

Хто-ж він?

Темничник.

Зоветь ся Бернадіно.

Дук.

Ти-б лучче так для Клявдія загаявсь.
Іди, ведн його сюди. Я подивлю ся.

(Виходить темничник).

Ескаль.

Шкода, що ти, мій Анджельо вельможний,
Такий учений і такий премудрий,
Так вельми підсковзнувсь і жаром крови,
І недостатком доброго розсудку.

Анджельо.

А я жалкую, що всі засмутились,
І так сумую покайним серцем,
Що смерти більш, ніж милости благаю.
Я заслужив її, і допевняюсь.

(Вертаєть ся темничник, Бернардіно, Клявдіо й Джульєтта .

Дук.

Которий Бернардіно ?

Темничник.

Сей, мій князю.

Дук.

Я чув від одного ченця про нього.
Козаче, кажуть, ти душа запекла,
Що знає тільки землю, більш нічого, —
Так і живеш. Тебе вже осудили,
Та я твої гріхи земні прощаю.
Прошу-ж, скористуйсь милостю моєю
Для життя луччої, що буде. Ченче,
Настав його. Тобі його вручаю.
А хто-ж сей другий, і чого закутавсь ?

Темничник.

Се другий вязень, що я спас од смерти.
Він мусів разом з Клявдієм умерти,
І схож на Клявдія, як сам на себе.

(Відкутує Клявдія).

Дук.

Коли він схож на брата, то для нього
Прощаю. Що-ж до тебе, ти моя вродлива,
Дай рученьку мені і будь моєю.

І він мій брат. Ну, та про се навпослі.
З сього й пан Анджельо собі міркує,
Що буде жив. У нього грають очі.
Ну, Анджельо, щасливо ти розплутавсь.
Гледи, люби свою жону. Достойна
Вона тебе, як ти її достоїн.
Тепер готов би я усіх прощати,
Да єсть тут чоловік, що ні, не можна!
Ледащо, ти мене звав страхопудом (До Люція).
І дурнем і ласотою й безумним.
Чим заслужив я в тебе, що мене ти
Так гарно прославляв і превозносив?

Люціо. Далєбі, милостивий князю, я говорив се тільки задля моди. Коли хочеш мене за се повісити, вішай; а лучче-б зробила твоя милость, коли-б мене висікли.

Дук.

Перш висікти, добродію, а потім
Повісити. Темничнику, щоб зараз
По городу зробить таку обяву:
Коли ледащо сей котору скривдив
(Він сам божив ся, що придбав дитину
Одній), нехай така сюди приходить,
І він звінчаєть ся із нею. Потім
Ти зараз висічеш його й повісиш.

Люціо. Благаю твою князьку високість,
не жени мене з нештою. Твоя високість сам
сказав недавно, що я зробив тебе дуком. Мій
добрий князю, не нагороджуй-же мене за се
тим, що зробиш мене рогачем.

Дук.

Клянуся честю, ти їй будеш мужем.
Всі клевети твої прощаю, і всі інші
Переступи твої. Ведіть в темницю.
І щоб так зроблено було, як хочем.

Люціо. Оженити з шлюхою, мій князю, се буде завдати мені смерть, сїканку й повішення.

Дук.

Хто князя ганить, той сього і стоїть.
Ти, Клявдіє, возстанови, що скривдив.
Спасибі, любий друже мій Ескале,
За добрі вчинки. І тобі спасибі,
Темничнику, за працю й за мовчання.
Служитимеш ти нам на луччій місці.
Ти, Анджельо, не гнівайся на нього,
Що замість Клявдія приніс до тебе
Відтату голову Рагузця. Добре
Зробив він. Дорогая Ізабельо,
До тебе є така у мене просьба,
Що прикасається до твого щастя.
Коли мою вволити схочеш волю,
То все моє й твоє укупі буде.
Тепер ведіте в наші нас палати;
Там будем і про інші речі знати.

ПОЯСНЕННЯ.

¹⁾ Тут в оригіналі якась не зовсім ясна гра слів або може попсований текст. Люціо говорить другому дворянинові, що він мабуть тому не любить молитви, де просить ся в Бога супокую, бо ніколи й не був »там, де читають молитви«. В оригіналі: where grace was said — де говорили спасибі — натяк на латинську молитву, що починає ся словом »Gratias«, та може й ще на який инший англійський звичай, бо на се відповідає другий дворянин, що овшім, був що найменше дванацять разів. Очевидно тут він не має на думці церкву, а якусь иншу інституцію, де також говорять спасибі. На се перший дворянин запитує: »Waht? in metre?« (Якто? і віршовані?) Знов не знати, до чого се відносить ся, бож певно не до молитов; можливо, що й слово »metre« має тут якесь подвійне значіне. На се питане відповідає не другий дворянин, а Люціо не менше неясними словами: In any proportion or in any language — в якійсь пропорції, чи в якійсь мові — очевидно натякаючи на подвійне значіне слова

»metre«; перший дворянин додає ще третю дістінкцію: I think, or in any religion — думаю, чи в якійсь релігії. На се відповідає не другий дворянин, як сього треба-б надіятись, а Люціо, реплікою, якою болючо ображає другого дворянина.

2) Французька корона, про яку говорить Люціо в попередній репліці, се гра слів, бо значить французьку золоту монету, а також лисину одержану наслідком венеричної хвороби.

3) Sciatica — також один із наслідків венеричної хвороби.

4) Венеричну болість лічено в тих часах між иньшими також горячими парнями та потоми.

5) Цитат із Павлового послання до Римлян, XIV, 15.

6) Перекручено замість проклямації чи може якогось иньшого подібного слова.

7) Процесує, перекручено зам. професує, робить собі професію, займає ся.

8) Перекручено зам. аттестую, присьвідчую.

9) Перекручено зам. ординарна, ледача.

10) Перекручено; Локоть хотів сказати: доведи сього перед отсими чесними людьми, лакизо.

11) В Шекспірових часах їли в неморальних домах багато варених сливок, вірячи, що се спосіб охоронити ся від зараження.

12) Перекручено, зам. деклярувати, заприсягти.

13) Перекручено, зам. деспектована, погорджена, що має погану славу.

14) Перекручено, зам. винувачено за недозволені звязки.

¹⁵⁾ Перекручено, зам. каннібале — людоджерче. Слово каннібаль зрештою також популярне перекручене з іспанського *el Canib* — мешканець карібських чи караібських островів.

¹⁶⁾ В попередній репліці Локоть грозить Помпееви, що коли не докаже того, що сказав про нього й його жінку, то він, Локоть, заскажить його за побите (Куліш у цьому місці не зрозумів англійського слова *action* — процес, після латинського *actio*, та пропустив англійські слова *of battery* — за бійку). Ескаль жартує з сеї помилки, бож Ліктеви випадало би скажити Помпея не за побите, а за клевету, і говорить: коли-б він побив тебе, то ти заскаржив би його за клевету — поступаючи за тою самою логікою, з якою говорив попередно Локоть. І ся репліка у Куліша перекладена без ясного зрозуміння тексту.

¹⁷⁾ В англійським тексті Ескаль каже Ліктеви, який не вмів докладно висловити Помпееву провину; »Лиши його, нехай продовжає своє ремесство« (*let him continue in his courses*), аж поки пізнаєш добре, що в ньому злого». Локоть розуміє, що се на Помпея якась велика кара.

¹⁸⁾ Треба тямити, що Помпей, се той самий »жартун« се-бто кляви, що виступав у другій сцені першого акту. Се була стереотипова фігура в старій англійській драмі, і хоча Шекспір сильно зіндивідуалізував її, все таки в часі вистави вона виступала в стародавнім клявнівським костюмі, що визначав ся між иньшим сильно наватоватою матнею штанив.

¹⁹⁾ Початок формули благословенства, у нас: Да благословить тя Господь.

²⁰⁾ Отсей монольоґ Анджеля виявляє деякі анальоґії до настрою данського короля в часі його молитви в Гамлеті.

²¹⁾ Отся нехить до натовпу народньої юрби була одною з характерних прикмет англійського короля Якова I.

²²⁾ Бастардом називало ся іспанське вино; воно було двояке, темне й ясне; та тут очевидно маємо гру слів, бож бастард — плід роспусти, а пити чорний і білий бастард значить — віддавати ся розпусті без ніякого впину.

²³⁾ Пігмаліон, коли вірити грецькій легенді, силою своєї любови зробив із камяної статуї жінку. Люціо натякає на тих продажних жєнщин з Помпеевого дому, що коли їм заплатити, готові віддавати всякому свою любов.

²⁴⁾ Дословно: все достарчає — себто: живого товару для розпусників.

²⁵⁾ Дословно: вона ззіла всю свою волонину і тепер сама в бочці, (де пакує ся солєне м'ясо); се значить, що тепер їй прийшло ся дуже погано.

²⁶⁾ За звідництво карали довголітньою тюрмою, тому Люціо й говорить Помпееви, що буде мав досить часу розгосподарювати ся в тюрмі, мов у власній хаті.

²⁷⁾ Остатнє речєнє сеї репліки у Куліша перекладєнє невірнє. В ориґіналі сказано: *he puts transgression to 't* — по нашому-б сказати: він всиплє переступови бобу.

²⁸⁾ Перекладєнє недокладнє. В ориґіналі: *a bawd of eleven years continuance*, — звідниця, що веде те ремєсло протягом одинацятьох літ.

²⁹⁾ Перекладено не зовсім докладно; в оригіналі сказано, що добрість попала в таку горячку, що тільки її смерть (dissolution — розвязка) може бути її ліком, значить: щоб охоронити добрість, добрі порядки, треба покинути особисту добрість, бути строгим.

³⁰⁾ Переклад не зовсім ясний, хоч дословний. Дук очевидно виходить із того погляду, що суспільні звязки опирають ся на правді, вірності (truth — Кулішів переклад цього слова »щирість« невідповідний), та сеї вірності тепер так мало, що ледви вистарчає на те, щоб держати суспільність при купі (to make society secure — зробити суспільність безпечною); за те security — безжурности, недбалства про суспільні обовязки так багато, що з ким лише почнеш товаришувати, то швидко проклинеш його товариство (мабуть з думкою про попередню розмову дук з Люцієм).

³¹⁾ Переклад Маряниної пісні у Куліша трохи многословний і не дає ясного розуміння її тексту ані не передає її мелодії. Подаю тут пробу свого перекладу, держаного в розмірі оригіналу:

Геть, о геть уста ті скорі,
Що так любо присягали,
І ті очі, ранні зорі,
Що не ранок віщували!
Лиш віддай мої цілунки,
Дай назад!
Сю печать мого кохання,
Твоїх зрад!

³²⁾ Дословно: да тільки зір у тебе шибеничний.

³³⁾ Абгорсонів доказ видаєть ся не зовсім ясним, та треба тямити, що тут знов маємо невеличку гру слів. Англійське *apparel* значить одежа і повязка; Абгорсон порівнює своє майстерство з кравецтвом: кравець як зробить одежу, то вона годить ся лиш на одного чоловіка, а катова одежа-повязка (стричок) годить ся на кожного злодія. Помпей відразу зрозумів сей натяк і розвиває Абгорсонову думку, послугуючись новими еківоками. Коли злодій думає, що катова повязка занадто тісна, то добрий чоловік стоїть на тім, що вона як раз відповідна яко кара за його злодійство.

³⁴⁾ Кати мали звичай перед приступленем до езекуції просити прощення в засудженого.

³⁵⁾ В Англії ще до XIX в. був звичай саджати неоплатного довжника в тюрму доти, доки не сплатать довгу (див. приміром славному Діккенсову повість — «*Little Dorrit*»). Згаданий тут пан Швидкий очевидно жертва несумлінного лихваря, який дав йому позичку не грішми, а товаром вартости 97 фунтів (звичай 1000 ґульд.), а сей бідолаха з продажі тих товарів виручив усього пять марок готівки.

³⁶⁾ Тоді старі жінки гризли імбір; на се маємо натяк також у «Венецькім купці», акт III, сц. 1.

³⁷⁾ В оригіналі гра слів, не зовсім удадно вередана Кулішем: *reach* значить персик і разом яко дієслово: зрадити, звести ні на що.

³⁸⁾ Люцієва льогіка така: хто ситий, того кортить розпуста, а за розпусту відтинають голову: отже щоб удержати голову на плечах, треба годувати ся як найскушійше.

³⁹⁾ Ряса не робить ченця, — стара середньовікова приказка.

⁴⁰⁾ В цирульнях у Шекспірових часах був звичай вішати сьмішні малюнки з неменше сьмішними віршованими підписами для забави гостей.

34.451

$\Phi \frac{\text{III}}{\text{III}-416}$